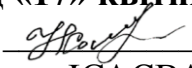

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії**

**ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИЧНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ
БУНґО**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
«Східна філологія, західноєвропейська мова та переклад:
японська мова і література»
спеціальність – «Східні мови та літератури
(переклад включно), перша - японська
Анна Сергіївна БОНДАР
Науковий керівник:
д.пед.н., проф. Оксана АСАДЧИХ

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедра мов і літератур
Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
протокол №12 від «17» квітня 2024 року
завідувач кафедри
д.філол.н, доц. Наталя ІСАЄВА

КИЇВ
2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРАМАТИКИ БУНґО	7
1.1. Визначення термінів «класична японська мова» та 文語 (/бунґо/)	7
1.2. Частини мови у класичній японській	12
Висновки за розділом 1	18
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИКИ БУНґО	19
2.1. Дієслова: дієвідміни, дієслівні суфікси	19
2.1.1. Допоміжні дієслова, які додаються до незавершеної форми дієслова	23
2.1.2. Допоміжні дієслова, які додаються до серединної форми дієслова	30
2.1.3. Допоміжні дієслова, які додаються до заключної форми дієслова	35
2.1.4. Допоміжні дієслова, які додаються до атрибутивної форми дієслова	40
2.1.5. Допоміжні дієслова, які додаються до наказової форми дієслова	41
2.2. Прикметники: форми прикметників, прикметникові суфікси, зміна звуків у прикметниках	42
2.3. Займенники: історія розвитку	47
2.4. Прислівники: класифікація та вживання	49
2.5. Частки та їх використання	51
2.6. Сполучники і їх вживання	60
2.7. Ввічливе мовлення: розвиток та особливості у мові бунґо	62
Висновки за розділом 2	66
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГРАМАТИКИ КЛАСИЧНОЇ ЯПОНСЬКОЇ ЕПОХ НАРА І ХЕЙАН	68
3.1 Порівняльний аналіз класичної японської епох Нара і Хейан	68
Висновки за розділом 3	74
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність. Будь-яка мова проходить різноманітні етапи розвитку, зазнає змін на всіх рівнях. Японська мова не виключення, і одним з найвизначніших етапів розвитку є період класичної мови 文語 /бунго/. Бунго називають писемну мову, яка існувала приблизно з VIII ст. до кінця Другої світової війни. У той час, як писемна мова зберігала старовинні граматичні форми та лексику, усна розвивалась окремо, що призвело певної диглосії. Наближення писемної мови до усної почались вже за доби Мейджі з розвитком руку за об'єднання усної та писемної мови 言文一致 /тембун іччі/, засновником якої вважається Футабатеї Шіммей. І лише після завершення Другої світової війни, цей процес завершився, і писемна та усна мови втратили виразну відмінність у сучасній мові.

Тим не менш, велика кількість визначних творів японської літератури написані саме мовою бунго, що робить їх вивчення складним не лише для студентів-японістів, але й для самих японців. Відмінність граматичних форм дієслів та прикметників, функцій часток та інше, призводять до необхідності вивчати класичну мову окремо, аби мати можливість ознайомитись з японською літературою мовою оригіналу.

Дослідження мови бунго має довгу історію, яка починається ще з руху 国学者 /кокугакушія/ та вчень Мотоорі Норінага за доби Едо, і продовжується досі не тільки в Японії, але й за її межами. Так серед дослідників класичної мови можна назвати Хелен МакКаллоу, Джона Бентлі, Тімоті Вікстеда, Джорджа Сенсома тощо. Кожен з них звертав увагу на різні аспекти класичної мови: дієслівні суфікси, частки, гонорифічну мову та ін. На теренах України наукові праці з японістики зосереджені на сучасній мові, тому мова бунго залишається на периферії. Серед вчених, які займались дослідженнями на дотичні теми, можна назвати Ю. С. Федотову та К. Ю. Комісарова.

Отже на даний момент не існує систематизованого дослідження всіх граматичних аспектів бунго, яке допомогло б студентами, зацікавленим у

читанні японської літератури мовою оригіналу, що й робить нашу роботу актуальною.

Мета та завдання дипломної роботи. Метою роботи є визначення граматичних особливостей класичної японської мови, їх систематизація та створення відповідного граматичного довідника. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- Дати визначення класичній японській мові бунго.
- Виконати аналіз обраних текстів відповідного часового проміжку і встановити основні відмінності граматики бунго та граматики сучасної мови.
- Систематизувати отримані в результаті аналізу дані щодо граматичних особливостей бунго.
- Визначити відмінності мов доби Нара та Хейан.
- Укласти довідник граматичних конструкцій бунго.

Об'єктом роботи слугуватимуть тексти, написані класичною японською мовою.

Предметом є граматичні особливості різних частин мови (дієслів, прикметників, іменників, прислівників, службових частин мови тощо) японської мови в цих текстах.

Для досягнення мети роботи використані наступні **методи**:

Зіставний метод – порівняння граматики сучасної та класичної японської.

Системний метод – погляд на граматику класичної мови як на систему.

Аналітичний метод – аналіз класичних текстів для визначення граматичних особливостей бунго.

Історичний метод – дослідити змінення граматичних форм з плином часу.

Матеріалами для дипломного проекту слугуватимуть визначні тексти японської літератури, написані класичною японською мовою: «Записи давніх діянь» (古事記 /коджікі/, 712 р.), «Аннали Японії» (日本記 /ніхонгі/, 720 р.), «Збірка міріад листків» (万葉集 /манйо:шю:/ середина VIII ст.), «Збірка старих і нових японських пісень» (古今和歌集 /кокінвакашю:/ 905-913 pp.), «Повість

про діву місячного сяйва» (竹取物語 /такеторі моногатарі/, кінець IX – початок X ст.), «Ісе моногатарі» (伊勢物語, X ст.), «Щоденник ефемерного життя» (蜻蛉日記, /кагеро: ніккі/, 970-995 pp.), «Щоденник подорожі з Тоса» (土佐日記 /тоса ніккі/, 935 p.), «Записки в узголів'ї» (枕草子 /макура но со:ші/, 1002 p.), «Щоденник придворної пані Мурасакі» (紫式部日記 /мурасакі шікібу ніккі/, 1008-1010 pp.), «Щоденник придворної пані Ідзумі» (和泉式部日記 /ідзумі шікібу ніккі/, 1008 p.), «Щоденник Сарашіни» (更級日記 /сарашіна ніккі/, X-XI ст.), «Повість про Генджі» (源氏物語 /генджі моногатарі/, початок XI ст.), «Записки про розквіт» (栄花物語 /ейга моногатарі/ 1027 p.), «Велике зеркало» (大鏡 /оокагамі/, кінець XI-початок XII ст.), «Нотатки з келії» (方丈記 /хо:джьо:кі/, 1212 p.), «Повість про рід Тайра» (平家物語 /хейке моногатарі/ 1220-1240 pp.), «По одному вірші ста поетів» (百人一首 /хякунін ішшю:/, 1235 p.), «Нотатки знічев'я» (徒然草 /цурезурегуса/, 1330-1331 pp.), Іхара Сайкаку «Історія любовних пригод самотньої жінки» (好色一代女 /ко:шьоку ічідай онна/, 1686 p.), Мацуо Башьо «Стежками півночі» (奥の細道 /оку но хосомічі/, 1688 p.).

Новизна роботи полягає у тому, що вперше буде систематизовано дані щодо граматичного аспекту класичної японської мови.

Практичне значення дослідження полягає у створенні довідника, який може бути використаний під час викладання таких дисциплін як «Історія японської мови», «Японська середньовічна література». Крім цього, студенти можуть використовувати результати цієї роботи під час самостійного читання та/або перекладу творів, написаних мовою бунго.

Апробація: Asadchykh O., Bondar A. GRAMMATICAL FEATURES OF THE VERBS OF THE CLASSICAL JAPANESE BUNGO LANGUAGE. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental Languages and Literatures. 2023. No. 29. P. 5–9. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-242x.2023.29.01> (date of access: 21.03.2024).

Бондар А. С. Гонорифічний аспект класичної японської мови. *Наукові читання пам'яті загиблих сходознавців* : Зб. тез наук. робіт учасників науково-практ. конф., м. Київ, 10 травня 2024 р. Київ, 2024.

Структура роботи. Робота складається з: анотації, титульного листа, змісту, вступу, розділу 1 «Теоретичні засади граматики класичної та сучасної японської мови», розділу 2 «Практичні аспекти граматики бунго», розділу 3 «Порівняльний аналіз граматики класичної японської епох Нара і Хейан», висновків, списку літератури, що становить 84 позиції, додатку «Довідник граматичних конструкцій класичної японської мови».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРАМАТИКИ БУНГО

1.1. Визначення термінів «класична японська мова» та 文語 (/бунго/)

Перш ніж розпочинати дослідження граматичних особливостей класичної японської мови, необхідно дати визначення цьому терміну. Думки дослідників з

цього питання відрізняються. Видатний японський лінгвіст Акіра Комаї (яп. 駒井明, 1932-2001) у підручнику «A grammar of classical Japanese» зауважує наступне: «Термін «класична японська мова» самий по собі невизначений: він може означати формальний писемний стиль, який широко використовувався до Окупації для написання офіційних документів та наукових робіт; може означати будь-який стиль японської мови, який відрізняється від сучасної розмовної мови; і він може означати японську, яка використовувалась у прозі та поезії доби Хейан» (туті далі переклад наш) [24, і]. Таким чином Акіра Комаї не дає початкової дати виникнення класичної японської мови, але чітко визначає кінцеві часові межі кінцем Другої світової війни.

Кінцем Другої світової війни визначають початок існування сучасної японської мови і, відповідно, кінець доби мови бунго, тому що саме в цей період в Японії почалися масові реформи, у тому числі у мовній царині. Старописемна абетка 旧仮名遣い /кю:-канадзукай/ поступається місцем сучасному правопису 現代仮名遣い /гендай-канадзукай/ і системі письма, якою послуговуються мовці японською донині, 漢字仮名交じり文 /канджі-канамаджірібун/. Наближення граматики писемної мови до усної почалось ще за доби Мейджі рухом 言文一致 /гембун-іччі/, цей процес відбувався поступово, аж поки у 1947 році не було прийнято нову Конституцію Японії, яка була написана мовою 口語 /ко:го/, і бунго вийшло з використання за певними виключеннями, такими як написання віршів у японському стилі [55, 1].

Сучасний дослідник класичної японської літератури Харуо Шіране (яп. 白根 治夫, 1951 р. н.) у роботі «Classical Japanese: A Grammar» використовує термін бунго як синонім до терміну «класична японська мова» і визначає наступним чином: «Бунго вперше з'явилась у шостому-сьомому столітті і використовувалась для написання різноманітних текстів аж до Другої Світової війни» [39, XIX]. Отже, за думкою Шіране Харуо, тексти, написані за доби Нара, такі як «Збірка міріад листків», «Збірка нових і старих пісень», також написані

класичною японською мовою. Кінцевий часовий проміжок, зазначений Шіране Харуо співпадає з тим, який зазначено Акіра Комаї.

Джон Р. Бентлі, визначний американський дослідник давньояпонської мови, наголошує на тому, що відсутність розмежування давньояпонської та класичної японської викликає певні суперечності у дослідженнях і підручниках, адже граматики доби Нара (тобто давньояпонської мови) має відмінності з граматикою доби Хейан (тобто класичної японської мови бунго). Тому визначає початкові межі класичної мови саме добою Хейан [11, 1]. А отже, тексти «Збірки міріад листків» або «Збірки нових і старих пісень» виходять за межі часового проміжку, встановленого Бентлі.

Ще один видатний американській лінгвіст та перекладач Джон Т. Вікстед використовує терміни «класична японська мова» та «бунго» як синоніми [47, 4]. Він не дає чіткого визначення жодному з них, але у своїй праці звертається в тому числі до творів, які написані раніше доби Хейан. Таким чином можна зробити висновок, що автор не розмежовує давньояпонську та класичну японську мови.

Японські дослідники слово 文語 використовують на позначення писемної мови будь-якого періоду до 1947 року. Таким чином існують наступні терміни: 近代文語 /кіндайбунго/ – писемний стиль нового часу, 近世文語 /кінсе:бунго/ – писемний стиль середньовіччя, 中古文語 /чю:кобунго/ - давній писемний стиль тощо. Крім цього вживається термін 古典文法 /котенбумпо:/, визначення якому деякі дослідники дають різне. Так у підручнику 「古典文法の基礎」 Такуя Окіморі (яп. 沖森 卓也, 1952 р.н.) та ін. 古典文法 використовується у широкому значенні, тобто, граматики японської до 1947 року [57, 7]. Але у статті Хіроші Окура (яп. 大倉 浩, 1958 р.н.) словом 古典 позначають класичну літературу доби Хейан [66, 42].

Серед вітчизняних спеціалістів термін бунго використовують на позначення «мови класичної японської літератури, яка сформувалася більше тисячі років тому і використовується навіть у наші дні» [8, 48], тобто у якості

антоніма до терміну 口語 /ко:го/, усна мова. Появу мови бунго Ю. С. Федотова датує добою Хейан, а отже твори доби Нара знаходяться поза визначенням бунго.

Отже, з наведеного вище можна зробити наступні висновки: термін «класична японська мова» у найвужчому значенні означає мову класичної доби Хейан, у найширшому – мову будь-якого періоду до 1947 року. Термін «бунго» має такі самі рамки визначення, але позначає суто писемну мову. Під час нашого дослідження обидва терміни використовуватимуться у найширшому значенні – на позначення текстів, написаних у будь-який час до 1947 року. Такий вибір зумовлений тим, що дає можливість використати для дослідження більший обсяг текстів, а також дозволить порівняти, чи змінювався граматичний аспект мови крізь час, якщо змінювався, то як саме.

Питанням класичної японської мови займалися різні дослідники з усіх куточків світу. Насамперед, в Японії, де у шкільному курсі 国語 /кокуго/, «рідної мови», протягом кількох років вивчається саме історична японська мова, а в багатьох університетах курс 日本語歴史 /ніхонго-рекіші/, «Історії японської мови», є обов'язковим на всіх спеціальностях. Проте в японських школах класична японська мова вивчається не достатньо детально, а тому навіть у носіїв мови, які не є спеціалістами у цій галузі, виникають проблеми з розумінням літератури, написаної не сучасною японською мовою.

Філологічні дослідження в японській традиції мають довгу історію, тому складно чітко визначити, коли саме почалось вивчення мови бунго, і виділити конкретні постаті, які започаткували дослідження цієї галузі [14, 214]. Більшість сучасних досліджень японських авторів є англomовними і створені для іноземних студентів, які мають на меті розширення знань японської або вивчення класичної японської літератури.

Дослідження граматики класичної японської мови за межами Японії починається у першій половині двадцятого століття, коли сер Джордж Сенсом (англ. George Bailey Sansom, 1883-1965) видає свою фундаментальну працю

«An historical grammar of Japanese», де детально розглядає історичний розвиток різних частин мови: займенники, відмінювання дієслів та прикметників, прислівники, частки; а також синтаксис. Надає порівняльну таблицю класичної писемної мови, сучасної писемної мови та розмовної [36]. Основними матеріалами дослідження виступили такі визначні твори японської літератури як 古事記、万葉集、日本書紀、古今集、竹取物語、伊勢物語、源氏物語、平家物語 тощо.

Серед японських науковців, які вивчали питання класичної мови, можна виділити Тадаші Ікеда (яп. 池田重), який, спираючись в тому числі на дослідження Джорджа Сенсома, видав роботу «Classical Japanese Grammar illustrated with Text». Вона вирізняється більшою кількістю відібраного матеріалу, який включає менш відомі твори, такі як 大和物語、落窪物語、狭衣物語 тощо. Окрім різних частин мови дослідник також звертає увагу на гоноративні форми мовлення та стилістичні особливості [20].

Дослідження продовжувались в Японії та за її межами роботами Акіра Комаї, Хелен МакКаллоу, Джона Бентлі, Харуо Шіране, Тімоті Вікстеда, Девіда де Кумана та Томаша Майтчака.

Акіра Комаї дає визначення частинам мови класичної японської, приділяє увагу відмінюванню дієслів, гоноративним формам. Порівняно з іншими підручниками, у цій роботі наводиться дуже багато вправ, до того ж, написаних від руки, таким чином студент не лише виконує граматичні завдання, але й поступово звикає до графічних особливостей класичної.

Робота Хелен МакКаллоу є досить стислою, дослідниця фокусується на формах дієслів, але додає також дані щодо часток, гонорифічної мови, зміни звуків, зв'язок, порівнює сучасні та класичні форми дієслів. Сама автор вважає, що її робота може бути використана як додатковий матеріал під час вивчення бунго, але не як повноцінний підручник.

Дослідження Джона Бентлі зосереджено на граматиці японської мови епох Асука та Нара. Особливість цієї роботи полягає в тому, що автор

наголошує, що граматиці прозової мови приділяється набагато менше уваги, ніж поетичної (що не є дивним, адже японська література доби Нара зосереджена саме на поетичних жанрах). Він звертається до літургичних текстів з 延喜式 /енгішікі/ (901-922) та до імператорських указів 宣命 /семмьо:/, і, перш ніж аналізувати власне граматичні особливості, дає детальний опис тексту, його мети тощо. Автор також вказує на проблему термінології, адже західні дослідники намагаються наблизити граматичні терміни японської до граматики західних мов, що Бентлі вважає помилковим. Вчений приділяє увагу не лише граматичним, але й фонетичним елементам давньояпонської мови, детально розглядає фонетичні зміни, які відбувались за доби Нара. Крім цього, у роботі розглядаються графічні елементи – особливості тогочасної каліграфії. Наприкінці дослідження Бентлі додає таблицю порівняння давньояпонської та класичної японської мов.

Праця Харуо Шіране є однією з найдетальніших та найбільших за обсягом. Автор не лише подає систематизовану інформацію щодо граматичних термінів, орфографії та вимови, дієвідмін, дієслівних суфіксів, часток, сполучників, вигуків, гонорифічної мови, але й окремо виділяє граматичні елементи, властиві добі Нара. Також надає рекомендації щодо використання посібника під час занять з класичної японської, пропонує вправи.

Тімоті Вікстед зосереджується на дослідженні дієслів та дієслівних форм, надає велику кількість прикладів з різних творів. Він пропонує використовувати цей посібник як додатковий матеріал, тому подекуди не вдається в деталі, але наприкінці роботи пропонує таблицю, в якій вказує дослідження інших науковців та сторінки, де можна знайти більш деталізовану інформацію з того чи іншого питання.

Девід де Куман, датський вчений, у своїй роботі надає суттєву теоретичну базу з дескриптивної граматики та граматики японської, зазначає особливості японської лінгвістики, наводить стислу історію японської мови для більш глибокого розуміння матеріалу [13].

Робота Томаша Майтчака цікава тим, що окрім аналізу дієслівних суфіксів, яким присвячена основна частина дослідження, автор також наводить широкий список ресурсів: теоретичних робіт на пов'язані теми, словників класичної мови, перекладів класичних японських творів тощо. Також Майтчак приділяє увагу фонології та орфографії мови бунго [26].

Отже, дослідження різних аспектів класичної японської мови проводяться по всьому світу різними вченими. Проте, існують непорозуміння з точки зору визначення часових проміжків бунго, і кожна праця зосереджена на різних елементах граматики, а отже не вистачає систематичного та детального опрацювання всіх аспектів граматики класичної мови, що і є кінцевою метою цієї роботи.

1. 2. Частини мови у класичній японській

Задля дослідження граматичних особливостей класичної японської мови, враховуючи морфологічний підхід, насамперед, необхідно дати визначення частинам мови, яким приділятиметься увага у практичній частині роботи. Отже, частина мови 品詞 /хінші/ – «граматичні класи слів, об'єднані на підставі спільності загального категорійного значення, морфологічних категорій і парадигм, синтактичних властивостей і функцій» [7, 659]. Частини мови розділяють на повнозначні (або самостійні) (自立語 /джіріцуго/) та службові (付属語 /фудзокуго/). Повнозначні частини мови визначаються тим, що можуть бути самостійними членами речення, тоді як службові подібні до граматичних афіксів [6, 18]. Інформація щодо частин мови підсумована у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Частини мови японської				
自立語 Повнозначні частини мови	有活用 Змінні	用言 Предикативи		動詞 Дієслова
				形容詞 Прикметники
				形容動詞 Номінальний прикметник
	無活用	体言		名詞

	Незмінні	Субстантиви		Іменники
				代名詞
				Займенники
		非体言	修飾する Обставинний	数詞
				Числівники
				副詞
				Прислівники
	修飾しない Необставинний	連体詞		
		Непредикативні прикметники		
		接続詞		
付属語 Службові частини мови	有活用 Змінні			Сполучники
				感動詞
付属語 Службові частини мови	無活用 Незмінні			Вигуки
				助動詞
付属語 Службові частини мови	有活用 Змінні			Допоміжні дієслова
				助詞
付属語 Службові частини мови	無活用 Незмінні			Частки

Повнозначні частини мови розділяються на дві великі групи: предикативи – тобто морфологічно змінні (用言 /йо:ген/) та субстантиви – морфологічно незмінні частини мови (体言 /тайген/) [13, 10].

З граматичної точки зору найскладнішими для аналізу постають предикативи, адже правила зміни дієслів та прикметників змінювались разом з розвитком мови. Отже, у сучасній японській мові виділяють три дієвідміни: 五段活用 /годан-кацуйо:/, 上一段活用・下一段活用 /камі-ічі-дан-кацуйо: шімо-ічі-дан-кацуйо:/, 力行変格活用・サ行変格活用 /ка-гьо:хенкаку-кацуйо: са-гьо:хенкаку-кацуйо:/, що відповідає першій, другій та третій групі дієслів у європейських дослідженнях. У класичній японській мові послуговувалась дев'ятьма дієвідмінами, а саме:

- 四段活用 /йоданкацуйо:/,
- 上一段活用 /камі-ічі-дан-кацуйо:/,
- 下一段活用 /шімо-ічі-дан-кацуйо:/,
- 上二段活用 /камі-ні-дан-кацуйо:/,

- 下二段活用 /шімо-ні-дан-кацуйо:/,
- カ行変格活用 /ка-гьо:хенкаку-кацуйо:/,
- サ行変格活用 /са-гьо:хенкаку-кацуйо:/,
- ラ行変格活用 /ра-гьо:хенкаку-кацуйо:/,
- ナ行変格活用 /на-гьо:хенкаку-кацуйо:/.

Останні чотири з них є винятковими і включають лише кілька наступних дієслів: 死ぬ /шіну/ – померти, あり /арі/ – бути, 居り /ірі/ – знаходитись, бути, 侍り /хабері/ – служити, いまそがり /імасогарі/ – «бути» у ввічливому мовленні, 来る /куру/ – приходити, する /суру/ – робити.

У японській мові, як у класичній, так і у сучасній, існує шість основних форм дієслів, які виділяють японські дослідники:

- 未然形 /мідзенкей/ – незавершена або заперечна форма дієслова;
- 連用形 /рен'йо:кей/ – серединна форма дієслова;
- 終止形 /шю:шікей/ – заключна форма дієслова;
- 連体形 /рентайкей/ – атрибутивна форма дієслова;
- 已然形 /ідзенкей/ – завершена форма дієслова;
- 命令形 /мейрейкей/ – наказова форма дієслова.

Граматичні аспекти дієслова у сучасній японській та мові бунго не відрізняються.

Наступною флективною, а отже складною у граматичному розрізі, частиною мови є прикметники (形容詞 /кейю:ші/). Сучасні дослідники поділяють прикметники на такі групи:

- Предикативні прикметники, які можуть бути самостійними присудками і закінчуються на れ у формі присубстантивного означення.
- Напівпредикативні прикметники, які можуть бути присудками, але не самостійно, і закінчуються на だ у формі присубстантивного означення. Їх також можна назвати змінюваними непередикативними прикметниками.

- Непредикативні прикметники, які не можуть бути присудками і завжди використовуються як присубстантивні означення [6, 47].

У класичній японській предикативні прикметники поділяються на ті, що закінчуються на <, та на ті, що закінчуються на し<. Перші змінюються додаванням допоміжного дієслова あり, до якого додаються інші дієслівні суфікси. Другі змінюються додаванням допоміжного дієслова しかり, до якого додаються інші дієслівні суфікси.

Напівпредикативні прикметники поділяються на два типи: ті, що змінюють форму за допомогою афікса なり або たり [39, 76].

Непредикативні прикметники залишаються поза увагою дослідників класичної японської граматики.

Іменники (名詞 /мейші/) є незмінною частиною мови, тому з граматичної точки зору не мають жодних особливостей, порівняно з сучасною. Проблеми визначення іменника у сучасній граматиці залишаються невирішеними, але в контексті цієї роботи визначимо іменники як морфологічно незмінні повнозначні слова зі значенням субстанції (предметності) [6, 27]. Іменники класичної японської мови мають такі самі граматичні категорії та інші особливості, як і в сучасній.

Не дивлячись на те, що займенники (代名詞 /даймейші/) формально підпадають під визначення іменників, у мові бунго їх використання дещо відрізняється. Усі займенники можна поділити на дві великі категорії: особові займенники (人代名詞 /джіндаймейші/) та вказівні займенники (指示代名詞 /шіджідаймейші/). Незалежно від категорії займенники мають свою довгу складну історію, яку буде розглянуто у 2.3.

Числівники (数詞 /су:ші/), як і займенники, формально підпадають під визначення іменників. До запозичення китайських числівників у давній японській використовувались лише питомі числівники (ひと、ふた、み тощо). Для позначення не круглих чисел використовувались такі вислови як: どうあまり

ひと, тобто «на один більше десяти». Проте з граматичної точки зору числівники не мають визначних особливостей [36, 109].

Наступною самотійною незмінною частиною мови є прислівники (副詞 /фукуші/) Головними ознаками прислівника є відсутність словозміни, лексична та словотвірна співвіднесеність із головними частиномовними класами, особливий словотвір й переважно обставинна синтаксична функція, синтаксичні зв'язки прилягання або детермінації [8, 498-499]. Як у сучасній, так і в класичній японській мові семантично прислівники можна класифікувати наступним чином: модальні прислівники, прислівники способу дії та прислівник міри та ступеню. Незважаючи на відсутність граматичних відмінностей, у класичній японській мові наявні такі слова, які вийшли з вжитку у сучасній.

Вигук (感動詞 /кандо:ші/) незмінне слово, яке слугує для вираження емоцій та інших реакцій на мовленнєві та немовленнєві стимули [6, 123]. Не мають граматичних особливостей та мало відрізняються у сучасній та класичній мовах.

Частка (助詞 /джьоші/) – службова незмінна частина мови, що виражає додаткові логічні, модальні й емоційні відтінки у висловлюванні. Частки у японській мові поділяють на чотири розряди: відмінкова (格助詞 /какуджьоші/), сполучні (接続助詞 /сецудзокуші/), прислівникові (副助詞 /фукуджьоші/) та заключні (終助詞 /шю:джьоші/). Такий розподіл є логічним і для класичної мови. Проте, граматичні функції часток у мові бунго мають свої особливості [39, 207].

Сполучник (接続詞 /сецудзокуші/) – це службова невідмінювана частина мови, що поєднує слова, словосполучення та речення. Семантично їх можна класифікувати наступним чином: паралельні, селективні, додавальні, причинні, протиставні та ті, що змінюють тему. У класичній японській мові існує багато сполучників, які не зберіглися у сучасній.

Зв'язки - це службові слова, що утворюють складений присудок і виражають його граматичні значення (час, спосіб дії, заперечну форму) або іншими словами, його граматичні ознаки аналітичним способом [6, 114]. Однак, відокремлення зв'язок від допоміжних дієслів, дієслівних суфіксів, часток та інших допоміжних частин мови може бути складною задачею. Тому зв'язки, які додаються до дієслів визначимо як дієслівні суфікси, а ті, що додаються до інших частин мови – частками.

Окремим важливим аспектом як сучасної так і класичної мови є ввічливе мовлення 敬語 /кейго/. Як у сучасній, дослідники виділяють три типи ввічливого мовлення:

- 尊敬語 /сонкейго/ – гоноратив, висловлення поваги до співрозмовника;
- 謙讓語 /кенджьо:го/ – депреціатив, скромне мовлення;
- 丁寧語 /тейнейго/ – загально ввічливі слова [6, 87].

Висновки за Розділом 1

Отже, у першому розділі було розглянуто проблему визначення термінів «класична японська мова» та «бунго». У рамках цієї роботи класичною японською мови називатимемо писемну мову, якою послуговувались на теренах Японії до 1947 року.

Крім цього систематизовано граматичні засади мови бунго у порівнянні з сучасною японською мовою. Враховуючи морфологічний підхід, було дано визначення самотійним та службовим частинам мови, виокремлено основні граматичні відмінності. Серед цих відмінностей найбільш значними є: відмінювання дієслів та прикметників, допоміжні дієслова, функції часток та елементи ввічливого мовлення.

Серед проблем, які потребують рішення у майбутньому виокремлено невизначеність різниці між допоміжними дієсловами, дієслівними суфіксами та словами-зв'язками.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИКИ БУНГО

2.1. Дієслова: дієвідміни, дієслівні суфікси

Як було зазначено у першому розділі, дієслова у класичній японській мові відмінюються інакше, ніж у сучасній. Розглянемо особливості дієвідмін.

У класичній японській мові послуговувались дев'ятьма дієвідмінами, а саме:

- 四段活用 /йоданкацуйо:/,
- 上一段活用 /камі-ічі-дан-кацуйо:/,
- 下一段活用 /шімо-ічі-дан-кацуйо:/,
- 上二段活用 /камі-ні-дан-кацуйо:/,
- 下二段活用 /шімо-ні-дан-кацуйо:/,
- 力行変格活用 /ка-гьо:хенкаку-кацуйо:/,
- サ行変格活用 /са-гьо:хенкаку-кацуйо:/,
- ラ行変格活用 /ра-гьо:хенкаку-кацуйо:/,
- ナ行変格活用 /на-гьо:хенкаку-кацуйо:/.

До 四段活用 належать дієслова, у яких під час дієвідмінювання зустрічаються чотири голосні (а, і, у, е), наприклад, 思ふ /омоу/ – думати, вважати, 聞く /кіку/ – питати тощо. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.1.

Таблиця 2.1.1.

Дієвідмінювання 四段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
書く	かか	かき	かく	かく	かけ	かけ

До 上一段活用 належать дієслова, у яких під час дієвідмінювання залишається одна голосна (і), наприклад, 見る/міру/ - дивитись, 着る /кіру/ – одягати тощо. До цієї категорії загалом належать близько 10 дієслів: 見る, 着る, 煮る /ніру/ – варити, 似る/ніру/ – бути схожим, 干る/хіру/ – висихати, 射る/іру/ – стріляти, 鋳る/іру/ – карбувати, 居る/іру/ – бути, існувати, 用いる/мочііру/ – використовувати 率る /іру/ – вести за собою. Дієвідмінювання див. табл. 2.1.2.

Таблиця 2.1.2.

Дієвідмінювання 上一段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
着る	き	き	きる	きる	きれ	きよ

До 下一段活用 належать дієслова, у яких під час дієвідміни виникає одна голосна (е), єдиний приклад цієї дієвідміни – слово 蹴る /керу/, штовхати. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.3.

Таблиця 2.1.3.

Дієвідмінювання 下一段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
蹴る	け	け	ける	ける	けれ	けよ

До 上二段活用 належать дієслова, у яких під час дієвідмінювання є голосні (і) та (у), наприклад, 過ぐ /сугу/ – проходити, 起く /оку/ – прокидатись, 落つ /оцу/ – падати, 恥づ /хадзу/ – соромитись тощо. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.4.

Таблиця 2.1.4.

Дієвідмінювання 上二段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
起く	おき	おき	おく	おくる	おくれ	おきよ

До 下二段活用 належать дієслова, у яких під час дієвідмінювання є голосні (у) та (е), наприклад, 捨つ /суцу/ – викидувати, 暮る /куру/ – темніти тощо. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.5.

Таблиця 2.1.5.

Дієвідмінювання 下二段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
助く	たすけ	たすけ	たすく	たすくる	たすくれ	たすけよ

До ナ行変格活用 належать лише два дієслова 死ぬ /шіну/ – померати та 往ぬ (去ぬ) /іну/ – уходити, покидати. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.6.

Таблиця 2.1.6.

Дієвідмінювання ナ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
死ぬ	しな	しに	しぬ	しぬ	しぬれ	しね

До ラ行変格活用 належать дієслова あり /арі/ – бути, знаходитись, 居り /ірі/ – бути, 侍り /хабері/ – служити та いまそがり /імасогарі/ – ввічливе бути, さり, かかり, しかあり – бути таким... Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.7.

Таблиця 2.1.7.

Дієвідмінювання ラ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
あり	あら	あり	あり	ある	あれ	あれ

До カ行変格活用 належить дієслово 来る /куру/ – приходити. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.8.

Таблиця 2.1.8.

Дієвідмінювання カ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
来る	こ	き	く	くる	くれ	こよ

До サ行変格活用 належать дієслова する /суру/ (робити), 物す /моносу/ – виконувати, 請ず /со:дзу/ – запрошувати, 調ず /чьо:дзу/ – готувати, виганяти (демонів), 念ず /нендзу/ – цілитись, бажати, 感ず /кандзу/ – відчувати, 怨ず /едзу/ – ненавидіти тощо. Приклад дієвідмінювання див. табл. 2.1.9.

Таблиця 2.1.9.

Дієвідмінювання サ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
する	せ	し	す	する	すれ	せよ

Одним з визначних процесів, пов'язаних з дієсловами за доби Хейан, була зміна звуків під час дієвідмінювання – 音便 /онбін/. Це відбувалось наступним чином:

- イ音便 – き, ぎ, し у дієсловах 四段活用 замінились на букву い: かきて→かいて, つなぎて→つないで.
- ウ音便 – ひ, び, み у дієсловах 四段活用 замінились на букву う: 争いて→争うて, 喜びて→喜うで
- 撥音便 – ひ, び, み у дієсловах 四段活用 та に у ナ変活用 замінились на ん: 飛びて→飛んで, 読みて→読んで.
- 促音便 – ち, ひ, り у дієсловах 四段活用 та り у ラ変活用 замінились буквою つ (лише у період Едо її стали записувати маленькою: つ): 勝ちて→勝つて→勝って, ありて→あつて→あって [20, 42].

Далі розглянемо допоміжні дієслова, класифікувавши їх за критерієм форми, до якої вони додаються.

2.1.1. Допоміжні дієслова, які додаються до незавершеної форми дієслова

До незавершеної форми дієслова (未然形) додаються такі допоміжні дієслова: ず (ざり), じ, む (ん), る, らる, す, さす, しむ, まし, まほし, まうし, むず (んず).

〜ず (ざり) – заперечення. Дієвідмінювання див. у табл. 2.1.1.1.

Таблиця 2.1.1.1.

Дієвідмінювання 〜ず (ざり)

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
〇(な)	ず(に)	ず	ぬ	ね	〇
ざら	ざり	ざり	ざる	ざれ	ざれ

〜ず не має незавершеної форми, а отже з доби Хейан до ず додавали あり, таким чином утворилось допоміжне дієслово ざり, яке має те саме значення – заперечення, але має більше граматичних можливостей.

〜ず у серединній формі: 行方を知らに舎人はまとう /юкуе о шірані тонері ва матоу/ – Загубивши, слуги не знали, куди йти [54, 87].

起きもせず寝もせでよるをあかしては /oki мо седзу не мо седе йору о акакшіте ва/ - Бути бадьорим, не спати всю ніч [81].

～ず у заключній формі: おごる平家は久しからず /ogoru Хейке ва хісашікарадзу/ – Горді Хейке не живуть довго.

～ず в атрибутивній формі: 見れど飽かぬ吉野の川の常滑の /міредо акану Йошіно но кава но токо-наме но/ – Наче води ріки Йошіну, на яку я не втомляюсь дивитись [54, 99].

～ず у завершеній формі: 人の心すなほならねば /хіто но кокоро сунао наранеба.../ – Якщо людське серце не щире [79].

～ざり у незавершеній формі: 折りにふれば、何かはあはれなざらん /ori ні фуреба нані ка ва аваре нарадзаран/ – У такий сезон, що ж не буде викликати почуття [79].

～ざり у серединній формі: 男は烏帽子もせず、女は髪もさげざりけり /отоко ва ебоші мо седзу, онна ва камі мо сагедзарікері/ – Чоловіки не були у церемоніальних капелюхах, жінки не розпустили волосся [68].

～ざり в атрибутивній формі: 身死して財残る事は、知者のせざる處なり /міші такара нокору кото ва, чішія на седзару токоро нарі/ – Мудрі люди не помирають, залишивши цінні речі позаду [79].

～ざり у завершеній формі: 人にまじはらざれば、すがたを恥ずる悔いものなし /хіто ні маджіварадзареба, сугата о хадзуру куи мо наші/ – Я не зустрічаюсь з людьми, а тому не стидаюсь свого вигляду [69].

～む(ん) - 1) намір мовця; 2) про третю особу: припущення або моральний обов'язок вчинити певним чином; 3) про співрозмовника: пропозиція або м'який наказ. Дієвідмінювання む(ん) див. у табл. 2.1.1.2.

Таблиця 2.1.1.2.

Дієвідмінювання む(ん)

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	○	む/ん	む/ん	め	○

～む(ん) у заключній формі: 見えばわらはん /мієба вараван/ – Посміюсь, коли побачу [81].

～む(ん) в атрибутивній формі: 山霍公鳥いつかきなかむ /яма-хототогісу іцу ка кінакаму/ – Коли ж прилетить і заспіває гірська зозуля? [54, 403].

～む(ん) у завершій формі: 「さて、この歌は、ここにこそ詠まめ」 /сате, коно ута ва коко ніте косо йомаме/ – Може, складемо пісню тут? [81].

～むず(んず) - 1) припущення або очікування; 2) намір. Дієвідмінювання
～むず(んず) див. у табл. 2.1.1.3.

Таблиця 2.1.1.3

Дієвідмінювання～むず(んず)

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	○	むず	むずる	むずれ	○

～むず(んず) у заключній формі: 消え失せなむず /кіє-усенамудзу/ – зникну [72].

～むず(んず) в атрибутивній формі: 平家ほろぼざむずるはかりことを廻しける /хейке хоробосамудзуру хакарі-кото о мегурашікеру/ – Вони обговорювали, як знищити Хейке [68].

～むず(んず) у завершій формі: さこそはあらんずれ /са косо ва арандзуре/ – Так мало статись [68].

～じ виконує заперечну функцію допоміжного дієслова む(ん), тобто позначає: «мабуть, ні», «не варто», «не збираюсь».

Використовується у заключній, атрибутивній та завершій формах, під час дієвідмінювання залишається じ.

～じ у заключній формі: さては、もののあわれを知り給はじ /сате ва, моно но аваре ва шірі-тамаваджі/ – Мабуть, вам невідомий сум речей [79].

～じ в атрибутивній формі: よもしなじものを /йомо шінаджі моно о/ – Я не вмирав! [58].

～まし – позначає найвищий рівень невпевненості, часто використовується у риторичних запитаннях, на позначення незбутніх бажань. Дієвідмінювання ～まし див. у табл. 2.1.1.4.

Таблиця 2.1.1.4.

Дієвідмінювання ～まし

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
ませ まして	○	まし	まし	まして	○

～まし у незавершеній формі: わが背子と二人見ませば、幾許かこの降る雪の嬉しからまし /вага секо то футарі мімасеба, ікубаку ка коно фуру юкі но урешікарамаші/ – Якби ми могли дивитись разом, яким прекрасним був би цей сніг [54, 174]

～まし у заключній формі: さらばをかしからまし /сараба окашікарамаші/ – У такому разі, це було б чудово [81].

～まし в атрибутивній формі: なほ春のうちらまし каば、いかにをかしからまし /нао хару но учі нарамашікаба, іка ні окашікарамаші/ – Якби тільки він співав навесні, це було б чудово [81].

～まし у завершеній формі: その聞きつらん所にて、きとこそはよままして /соно кікіцуран токоро ніте, кіто косо ва йомашіка/ – Коли ти слухав його пісні, я хотіла б, аби ти написав свою [81].

～まほし вказує на бажання першої, другої або третьої особи. Дієвідмінювання ～まほш див. у табл. 2.1.1.5.

Таблиця 2.1.1.5.

Дієвідмінювання ～まほし

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
まほしから	まほしく まほしかり	まほし	まほしき まほしかる	まほしかれ	○

～まほし у незавершеній формі: 聞かまほしからず /кікамахошікарадзу/ – Не захоче почути [81].

～まほし у серединній формі: 歌 よままほしかりければ /ута йомамхошікарікереба/ – Він хотів скласти пісню [62].

～まほし у заключній формі: 人に見せまほし /хіто ні місемахоші/ – Хочу показати це людям [81].

～まほし в атрибутивній формі: 少しのことに、先達はあらまほしき事なり。
/сукоші но кото ні мо, сендацу ва арамахошікі кото нарі/ – Навіть у маленьких справах бажають наставництво [79].

～まほし у завершеній формі: まいりこまほしけれど /маірі-комахошікередо/ – Я хотіла б тебе відвідати, але... [58].

～(ら)る має кілька функцій: 1) пасивна форма, 2) потенційна форма; 3) гоноративна форма; 4) вказує на спонтанність дії. Дієвідмінювання ～まし див. у табл. 2.1.1.6.

Таблиця 2.1.1.6.

Дієвідмінювання ～まし

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
(ら)れ	(ら)れ	(ら)る	(ら)るる	(ら)るれ	(ら)れよ

Таблиця

～る додається до дієслів 四段活用, ナ変活用, ラ変活用, до інших дієвідмін додається ～らる.

～(ら)る у функції пасиву: 鶯のなきつるこえにさそはれて /угуісу но накіцуру кое ні сасоварете/ – Запрошена співом солов'я...[63].

～(ら)る у функції потенційної форми: 人に知られぬ花 /хіто ні шірарену хана/ – квіти, про які людина не може дізнатись [63].

～(ら)る у гоноративній функції: 歌どもの本をおほせられて /ута-домо но мото о о:серарете/ – прочитавши початок пісні... [81].

～(ら)る , що вказує на спонтанність дії: 風のをとにぞおどろかれぬる /казе но ото ні дзо одоракаренуру/ – Я злякалась шуму вітру [63].

～(さ)す використовується у наступних функціях: 1) форма каузативу; 2) гоноративний суфікс, який додається до гоноративного дієслова, або після якого іде допоміжне гоноративне дієслово 給う. Дієвідмінювання ～(さ)す див. у табл. 2.1.1.7.

Таблиця 2.1.1.7.

Дієвідмінювання ～(さ)す

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
(さ)せ	(さ)せ	(さ)す	(さ)する	(さ)すれ	(さ)せよ

～す додається до дієслів 四段活用, ナ変活用, ラ変活用, до інших дієвідмін додається ～さす

～(さ)す у функції каузативу: 妻の女に預けて養はす /ме но онна ні адзукете яшінаवासу/ – Віддавши дружині, дозволив виростити [72].

～(さ)す у гоноративній функції: 昔天照大神、天の岩戸に閉こもらんとせさせ給ひし時、/мукаші, теншьо: дайджін, ама но івата ні тоджжоморан то сесасетамаіші токі/ – Коли боги сонця вирішила захватись за небесним каменем [68].

～しむ виконує такі самі функції, як ～さす, але є більш формальним і частіше використовується в текстах, написаних під впливом 漢文 /камбун/. Дієвідмінювання ～しむ див. у табл. 2.1.1.8.

Таблиця 2.1.1.8.

Дієвідмінювання ～しむ

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
しめ	しめ	しむ	しむる	しむれ	しめよ

～しむ у функції каузативу: 夕されば、潮を満たしめ明けされば潮を干しむ /ю: сареба шіо о міташіме, аке сареба, шіо о хішіму/ – Вечір викликає прилив, світанок – проганяє [69].

～しむ у гоноративній функції: 「ここにてまづ瑞相を見せしめ給へ」と /коко ніте мадзу дзуйсо: о місешіметамае то/ – Тоді дай нам знак зараз! [68].

Наступні суфікси є незмінними.

～ば, як і в сучасній японській використовується в умовних конструкціях: とりのあと、ひさしくとどまれらば、 /торі но ато хісашіру тодомарераба/ – Якщо сліди птахів залишаються надовго... [63].

2.1.2. Допоміжні дієслова, які додаються до серединної форми дієслова

До серединної форми дієслова (連用形) додаються такі допоміжні дієслова: たり, けり, ぬ, つ, き・し, けむ・けん, たし.

～たり вказує на 1) тривалість дії або стану; 2) на завершеність дії; 3) на одночасність дій; 4) дію, яке завершиться в майбутньому. Дієвідмінювання ～たり див. у табл. 2.1.2.1.

Таблиця 2.1.2.1.

Дієвідмінювання ～たり

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
たら	たり	たり	たる	たれ	○

～たり у незавершеній формі: いささかはずかしとも思ひたらず聞え返し /ісасака хадзукаші то мо омоітарадзу кікое-каеші/ – Не відчуваючи жодного стиду, відповів... [81].

～たり у серединній формі: 雪のおもしろう降りたりし朝 /юкі но омошіро: фурітаріші аса/ – Вранці сипав чудовий сніг [79].

～たり у заключній формі: 「この山里にすみ果てなん」とおぼいたり /коно ямадзато ні сумі-хатенан то боітарі/ – Вона думала, що проживе своє життя у гірському селі [62].

～たり у атрибутивній формі: 外に立てる人と内にいたる人と /то ні татеру хіто то учі ні ітару хіто то/ – Ті, хто стояли на вулиці, і ті, хто були в середині [81].

～たり у завершеній формі: ふしたれば /фушітареба/ – Коли я лежала долі. (мурасакі шікібу ніккі).

～けり – вказує на 1) згадку минулих подій, які відбулись не на власному досвіді мовця; 2) несподіване відкриття, розуміння чогось; 3) як завершальне слово після першої половини вірша хайку. Дієвідмінювання ～けり див. у табл. 2.1.2.2.

Таблиця 2.1.2.2.

Дієвідмінювання ～けり

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
けら	○	けり	ける	けれ	○

～けり у незавершеній формі: 君にこいつつ生けらずは /кімі ні коі-цуцу ікерадзу ва/ – Не житиму, поки кохаю тебе [54, 288]

～けり у заключній формі: 昔、おとこありけり /мукаші отоко арікері/ – Жив колись чоловік [62].

～けり в атрибутивній формі: そこを八橋といひけるは /соко о яцухаші то іікеру ва/ – Це місце називають Яцухаші тому... [62].

～けり у завершеній формі: これは龍のしわざにこそありけれ /коре ва тацу но шівадза ні косо арікере/ – Це, дійсно, справа рук дракона! [72].

～ぬ вказує на 1) завершеність дії; 2) спонтанність; 3) якщо після ぬ ідуть допоміжні дієслова ～べし, ～む・ん, ～らし, ～めり вказує на впевненість, робить логічний наголос. Дієвідмінювання ～ぬ див. у табл. 2.1.2.3.

Таблиця 2.1.2.3.

Дієвідмінювання ～ぬ

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
な	に	ぬ	ぬる	ぬれ	ね

～ぬ у незавершеній формі: 消え失せなむず /кіеусенамудзу/ – Неодмінно зникну [72].

～ぬ у серединній формі завжди використовується з іншими допоміжними дієсловами.

～ぬ у заключній формі: よふけぬ /йо фукену/ – Настала ніч [76].

～ぬ в атрибутивній формі: 風のをとにぞおどろかれぬる /кадзу но ото ні дзо одорокаренуру/ – Мене злякав звук вітру [63].

～ぬ у завершеній формі: 秋の初風吹ぬれば /акі но хацукадзе фукінуреба/ – Коли подув перший осінній вітер [68].

～ぬ у наказовій формі: 早くまいり給ひね /хаяку маірітамаіне/ – Иди швидше [62].

～つ має такі самі функції, як ～ぬ, але використовується лише з істотами, тобто завжди означає вольову дію. Дієвідмінювання ～つ див. у табл. 2.1.2.4.

Таблиця 2.1.2.4.

Дієвідмінювання ～つ

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
つ	て	つ	つる	つれ	て

～つ у незавершеній формі: いかなる色に摺りてば好けむ /іканару іро ні сурітеба йокему/ – Яким кольором краще пофарбувати це? [54, 192]

～つ у серединній формі: もろとんにしもわらひてき /моротон ні ші мо вараітекі/ – Ми сміялись разом [58].

～つ у заключній формі: 戸は押立てつ /то ва ошітатецу/ – Він зачинив двері [62].

～つ в атрибутивній формі: 鶯のなきつるこえにさそはれて /угуісу но накіцуру кое ні сасоварете/ – Запрошений співом солов'я... [63].

～つ у завершеній формі: まことに鳳来の木かとこそ思いつれ /макото ні хо:рай но кі ка то косо омоіцуре/ – Я думав, що це, можливо, насправді, гілка з дерево Хорай [72].

～つ у наказовій формі: 尼になさせたまひてよ /ама ні насасе-тамаіте йо/ – Так ласкаво зробити з мене чорницю! [62].

～き・し – вказує на минулий час з досвіду мовця, тому часто використовується у монологів, поезії, творах від першої особи тощо. Дієвідмінювання ～き・し див. у табл. 2.1.2.5.

Таблиця 2.1.2.5.

Дієвідмінювання ～き・し

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
せ	○	き・し	し	しか	○

～き・し у незавершній формі часто використовується з умовною конструкцією ～せば: いつはりのなき世なりせば、いか許人の事の葉うれしからまし /іцуварі но накі йо нарісеба, іка бакарі зіто но кото-но-ха урешікарамаші/ – Якби був світ без брехні, яким щасливим він був би [63].

～き・し у заключній формі: もろとんにしもわらひてき /моротон ні ші мо вараітекі/ – Ми сміялись разом [58].

～き・ш в атрибутивній формі: 雪のおもしろう降りたりし朝 /юкі но омошіро: фурітаріші аса/ – Вранці сипав чудовий сніг [79].

～き・ш у завершній формі: かろうじて起きて侍りしかば、「...」とはべりしかども /каро:джіте окіте-хаберішікаба, то хаберішікадомо/ – Коли я врешті-решт прокинулась, він сказав... [81].

～けむ・けん вказує на можливі причини того, що відбулося у минулому; припущення щодо минулих подій. Дієвідмінювання ～けむ・けん див. у табл. 2.1.2.6.

Таблиця 2.1.2.6.

Дієвідмінювання ～けむ・けん

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	○	けむ けん	けむ けん	けめ	○

～けむ・けん у заключній формі: 雪のくだけし其處に散ちけむ /юкі но кудаке ші соко ні чірікему/ – Мабуть, там вже осипався сніг [54, 321]

～けむ・けん в атрибутивній формі: 變化のものにて侍りけん身とも知らず /хенге но моно ніте-хаберікен мі то мо шірадзу/ – Я нічого не знаю про те, чи можу бути не людиною [72].

～けむ・けん у завершній формі: さこそ異様なりけめ /са косо котойо: нірекеме/ – Це, дійсно, мало бути дивно! [79].

～たし вказує на бажання мовця, співрозмовника або третьої особи. Дієвідмінювання ～たし див. у табл. 2.1.2.7.

Таблиця 2.1.2.7

Дієвідмінювання ～たし

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
たく たから	たく たかり	たし	たき	たかれ	○

～たし у незавершній формі: 八島へかへりたくは /яшіме е каерітаку ва/ – Якщо хочеш повернутись у Яшіма [68].

～たし у серединній формі: 蓑見ても旅したく成る春の雨 /міно міте мо табі шітаку тіру хару но аме/ – Весняний дощ. Подивившись на солом'яний плащ, схотів у подорож [59, 177].

～たし у заключній формі: 故郷のせんろくひたしといひし人もありとか /фурусато но сенро куіташі то ііші хітом о арі тока/ – А є ті, хто каже, що хоче їсти смаколики... [59, 34].

～たし в атрибутивній формі: 家にありたき木は、松・さくら /іе ні арітакі кі ва, мацу, сакура/ – Хотілось б мати в домі сосну та сакуру [79].

～たし у завершній формі: 敵にあふてこそ死にたけれ、悪所におちては死たからず /катакі ті о:те шінітакере, акушьо ні очіте ва шінітакарадзу/ – Ми

хочемо померти, дивлячись на ворога. Не хочемо помирати від нещасливого падіння [68].

2.1.3. Допоміжні дієслова, які додаються до заключної форми дієслова

До заключної форми дієслова (終止形) додаються такі допоміжні дієслова: べし, らし, まじ, めり, らむ・らん, なり.

～べし має широкий ряд функцій: 1) впевнене припущення; 2) рішучість; 3) необхідність; 4) порада, рекомендація; 5) наказ; 6) потенційність. Дієвідмінювання ～き・し див. у табл. 2.1.3.1.

Таблиця 2.1.3.1.

Дієвідмінювання ～き・し

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
べく べから	べく べかり	べし	べき べかる	べかれ	○

～べし у незавершній формі: さりぬべくは /сарінубеку ва/ – Якщо це добре... [78, 99].

～べし у серединній формі: よるはこえじとやどりとるべく /йору ва коеджі то ядорі торубеку/ – Як не бажаєш переходити вночі, спинись на відпочинок [63].

～べし у заключній формі: かぜふきぬべし /кадзе фукінубеші/ – Буде сильний вітер [76].

～べし в атрибутивній формі: はつゆきとこそいふべかるらん /хацуюкі то косо іубекаруран/ – Це можна назвати першим снігом! (кін'йо вакашю)

～べし у завершній формі: 心憂く見ゆべけれど /когоро-уку міюбекередо/ – Мабуть, вони дивились з болем... [81].

～らし вказує на припущення (менш впевнене, ніж ～べし, але більше впевнене, ніж ～らむ). За доби Хейан та Нара використовувався суто у поезії. Дієвідмінювання ～らし див. у табл. 2.1.3.2.

Таблиця 2.1.3.2.

Дієвідмінювання ～らし

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
らしから	らしく	らし	らし らしき	らし	○

У дієсловах ラ変活用 додається до атрибутивної форми.

～らし у серединній формі: 嘘らしくなく /усо рашіку наку/ – Не схоже на брехню [53, 27].

～らし у заключній формі: 春は来ぬらし /хару ва кінураші/ – Здається, прийшла весна [54, 361].

～らし в атрибутивній формі: 跡取らしきものも見えず /атоторі рашікі моном о мідзу/ – ніхто не був схожий на сподкоємця [53, 41].

～らし у завершеній формі: 秋のよはつゆこそことにさむからし /акі но йо ва цюю косо кото ні самукараші/ – осінніми ночами роса здається особливо холодною [63].

～まじ вказує на 1) негативне припущення (більш впевнене, ніж ～じ), 2) негативний намір, 3) недоречність, м'яку заборону, 4) неможливість. Дієвідмінювання ～まじ див. у табл. 2.1.3.3.

Таблиця 2.1.3.3.

Дієвідмінювання ～まじ

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
まじく まじから	まじく まじかり	まじ まい	まじき まじい	まじけれ まいけれ	○

У дієсловах ラ変活用 додається до атрибутивної форми.

～まじ у незавершеній формі: およぶなじからむ際 /ойобумаджікараму ківа/ – ... такого статусу він не може підійти [81].

～まじ у серединній формі: ここにても、人は見るまじうやは /коко ніте мо, хіто ва мірумаджю: я ва/ – Хіба тебе не бачать інші люди? [81].

～まじ у заключній формі: すべてその儀あるまじ /субете соно гі арумаджі/ – Так не впортаєшся з усім! [68].

～まじ в атрибутивній формі: うちとくまじきもの /учі-токумаджікі моно/ – Речі, на які не можна не звертати увагу [81].

～まじ у завершеній формі: え止むまじければ /е-тодомумаджікереба/ – він не міг її зупинити [72].

～めり вказує на невпевненість, часто у контексті ввічливості. За доби Хейан використовувався суто в прозі. Дієвідмінювання ～めり див. у табл. 2.1.3.4.

Таблиця 2.1.3.4.

Дієвідмінювання ～めり

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	めり	めり	める	めれ	○

～めり у серединній формі: 人はおもふやうなりとおもふべかめり、/хіто ва омоу йо: нарі то омоубекамері/ – Люди, мабуть думали, що все йшло так, як я хотіла [58].

～めり у заключній формі: おかれぬめり /окаренумері/ – Він, здається, відклав це [76].

～めり в атрибутивній формі: わが身は今ぞ消えはてぬめる /вагамі ва іма дзо кіе-хатенумареу/ – Здається, скоро я зовсім зникну [62].

～めり у завершеній формі: 我がともの人、わづかに、「…」などいふめれば /вагато мо но хіто, вадзука ні... надо іумереба/ – Тоді мої люди просто сказали [58].

～らむ・らん вказує на припущення, часто щодо причини. Дієвідмінювання ～らむ・らん див. у таблиці 2.1.3.5.

Таблиця 2.1.3.5.

Дієвідмінювання ～らむ・らん

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	めり	らむ, らん	らむ, らん	らめ	○

～らむ・らん у заключній формі: 子泣くらむ、そを負ふ母も我を持つらむそ /ко накураму, со о оу хаха мо ва о мацураму со/ – Дитина, мабуть, плаче, і мати, яка несе її на спині, чекає на мене [54, 176].

～らむ・らん в атрибутивній формі: その聞きつらん所にて、きとこそはよままし /соно кікіцуран тогоро ніте, кіто косо ва йомамашіка/ – Коли ти слухав його пісні, я хотіла б, аби ти написав своєю [81].

～らむ・らん у завершеній формі: さこそあるらめ /сакосоарураме/ – Так і буде [68].

～なり вказує на передачу інформації з чужих слів або припущення. Дієвідмінювання ～なり див. у табл. 2.1.3.6.

Таблиця 2.1.3.6.

Дієвідмінювання ～なり

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	○	なり	なる	なれ	○

～なり у заключній формі: 人々、あかるるけはひなどすなり /хітобіто акаруру кеваі тадо су-нарі/ – Здається, жінки вже збирались уходити [62].

～なり в атрибутивній формі: やすからずぞ人々ひなすなる /ясукарадзу дзо хітобіто іінасунару/ – Я зрозуміла, що казали «я не зроблю цього» [81].

～なり у завершеній формі: これは宇定国が事にこそ侍るなれ /соре ва у тейкоку га кото ні косо хаберу-наре/ – Здається, мова йшла про Лі Дінго [81].

2.1.4. Допоміжні дієслова, які додаються до атрибутивної форми дієслова

До атрибутивної форми дієслова (連体形) додаються одне допоміжне дієслово なり, вказує на пояснення або підтвердження. Дієвідмінювання ～なり див. у табл. 2.1.4.1.

Таблиця 2.1.4.1.

Дієвідмінювання ～なり

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
なら	○	なり	なる	なれ	○

～なり у незавершеній формі: 思ひあまり出でにし魂のあるならん /омоі амарі іденіші тама но ару наран/ – Лише душа могла бути джерелом такого кохання [62].

～なり у заключній формі: をとこもすなる日記といふものを。をむなもしてみんとてするなり /отоко мо су-нару нікі то іу моно о, онна мо іше мін тоте суру нарі/ – Цю річ, щоденник, яким займаються зазвичай чоловіки, я спробую зробити [76].

～なり в атрибутивній формі: 是に稻つみたるをやいな船といふならし /коре ні інацумі тару о я інабуне то іу нараші/ – Це, мабуть, той човен з рисом, який звуть інабуне [59, 66].

～なり у завершеній формі: 山里は物のさびしき事こそあるなれども... /ямадзато ва моно но сабішікі кото косо арунаредомо/ – Авжеж, знаходитись у горах самотньо [68].

2.1.5. Допоміжні дієслова, які додаються до наказової форми дієслова

До наказової форми дієслова (命令形) додається одне допоміжне дієслово: り, яке вказує на 1) продовженість дії або стану або результат минулої дії; 2) завершення дії. Додається лише до слів 四段活用 та サ変活用. Дієвідмінювання ∼り див. у табл. 2.1.5.1.

Таблиця 2.1.5.1.

Дієвідмінювання ∼り

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
ら	り	り	る	れ	れ

∼り у незавершеній формі: とりのあと、ひさしくとどまれらば /торі но ато хісашіку тодомарераба/ – Якщо сліди птахів залишаються надовго... [63].

∼り у серединній формі: まいれりし使は、... /маіереріші цукаі ва/ – Посланець, що прийшов... [62].

∼り у заключній формі: 或いは露落ちて花残れり /аруіва цую очіте хара нокорері/ – Іноді, коли впаде роса, залишаються квіти [69].

∼り в атрибутивній формі: おごれる人も久しからず、只春の夜の夢のごとし /огореру хітом о хісашікарадзу, тада хару но йо но юме но готосі/ – Горді також не живуть довго, наче сни у весняну ніч [68].

∼り у завершеній формі: 身を知り、世を知れれば /мі о шірі, йо о шіререба/ – Я знаю себе, тому я знаю світ [69].

∼り у наказовій формі: いで、ただ、おのれにあづけ給へれ /іде, тада, оноре ні адзуке-тамаере/ – Добре, віддай це мені [84, 477].

2.2. Прикметники: форми прикметників, прикметникові суфікси, зміна звуків у прикметниках

Як було зазначено у Розділі 1. у класичній японській мові предикативні прикметники поділяються на дві групи: ті, що завершуються на し, та ті, що завершуються на しく.

Прикметники на し зазвичай дають фізичну або об'єктивну характеристику предмета: 赤し /акаші/ - червоний, 固し /каташі/ - твердий, 辛し /караші/ - гострий (на смак), 深し /фукаші/ - глибокий тощо.

Прикметники на しく дають суб'єктивну, емоційну характеристику: 恐ろし /осороші/ - страшний, 美し /уцукуші/ - гарний, ゆかし /юкаші/ - приємний, 正し /тадаші/ - правильний тощо.

Форми прикметників співпадають з формами дієслів, тож розглянемо, як змінюються предикативні прикметники у табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Відмінювання предикативних прикметників

	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
多し	○	おおく	おおし	おおき	おおけれ	○
おかし	○	おかしく	おかし	おかしき	おかしけれ	○

Для того, аби додавати до прикметників інші суфікси, потрібно спочатку додати допоміжне дієслово あり, яке з часом скоротилось до かり. Розглянемо, як виглядає відмінювання прикметників разом з допоміжним дієсловом у табл. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2.

Відмінювання прикметників з допоміжним дієсловом

	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
--	-----	-----	-----	-----	-----	-----

良し	よから	よかり	○	よかる	○	よかれ
嬉し	うれしから	うれしかり	○	うれしかる	○	うれしかれ

Приклади відмінювання прикметників на く:

У незавершеній формі: よからぬ物 /йокарану моно/ - не добрі речі. [79]

У серединній формі: よく見て参るべき由 /йоку міте маіру-бекі йоші/ - Піді і подивись уважно [72].

В атрибутивній формі: 子安貝を取らせ給はむなむ。よかるべき /коясугаі о торасе-тамаваму-наму йокару бекі/ - Було б чудово, якби хтось отримав цього молюска [72].

У завершеній формі: 鎧よければうらかかず /йороі йокереба уракакадзу/ - Гарний обладунок не пробили [68].

Приклади відмінювання прикметників на しく:

У незавершеній формі: ゆめうれしからず /юме умешікарадзу/ - Не бути радим снам [76].

У серединній формі: いみじううれしかりしものかな。 /іміджю: урешікаріші моно кана/ - Це була така приємна річ! [81].

У заключній формі: 京に入り立ちうれし /кьо: ні ірітаці уреші/ - Ми були щасливі зайти в столицю [76].

В атрибутивній формі: うれしきもの /урешікімоно/ - Приємні речі [81].

Завершена форма: 下心地いとうれしければ /шіта-гокочі ва іто урешікереба/ - Я була щаслива всім серцем [81].

До напівпредикативних прикметників додається допоміжне дієслово なり або たり, які відмінюються наступним чином 2.2.3.

Таблиця 2.2.3.

Відмінювання напівпредикативних прикметників

	静か	堂々と
未然形	しずかなら	どうどうたら
連用形	しずかなり・しずかに	どうどうたり
終止形	しずかなり	どうどうたり

連体形	しずかなる	どうどうたる
已然形	しずかなれ	どうどうたれ
命令形	しずかなれ	どうどうたれ

За допомогою なり відмінюються прикметники, які мають закінчення:

- か: 静か /шідзука/ - тихий, 愚か /орока/ - дурний, 定か /садака/ - впевнений тощо.
- やか: 穏やか /одаяка/ - спокійний, ゆるやか /юруяка/ - м'який, 細やか /комаяка/ - детальний тощо.
- らか: 明らか /акірака/ - світлий, うららか /урарака/ - чистий, 安らか /ясурака/ - спокійний тощо.
- げ: 怪しげ /аяшіге/ - виглядає підозрілим, 恐ろしげ /осорошіге/ - виглядає страшним, 苦しげ /курушіге/ - виглядає так, наче страждає тощо.

Прикметники, що змінюються за допомогою たり зазвичай китайського походження і часто складаються з двох повторюваних канджі: 茫々たり /бо:бо:тарі/ - просторий, 峨々たり/гагатарі/ - крутий (схил) 荒涼たり /ко:рьо:тарі/ - сумний, тьманий тощо.

До прикметників з допоміжними дієсловами додається більшість поданих вище суфіксів. Серед них найчастіше вживаються: ず, む, ば, き, ど・ども, なる, き, けり, べし.

Приклади відмінювання напівпредикативних прикметників на なり:

У незавершеній формі: 心も静かならず /когоро мо шідзуканарадзу/ - На душі неспокійно [79].

У серединній формі: 静かなりつる御遊び /шідзуканарі-цуру он-асобі/ - Тихий концерт [62].

У заключній формі: いと静かなり。 /іто шідзука-нарі/ - Тихий голос. [81].

В атрибутивній формі: 静かなる暁 /шідзуканару акацукі/ - Тихий захід [69].

У завершеній формі: 心おのづから静かなれば /когоро онодзукара шідзуканареба/ - На душі від природи тихо [79].

Приклади відмінювання напівпредикативних прикметників на たり:

У серединній формі: 涼風颯々たりし夜なか平に /рьо:фу: сацусацутаріші йо накаба ні/ - Вночі, коли дув холодний вітер [68].

У заключній формі: 船のうへは平平たり /фуне но уе ва хейхейтарі/ - Поверхня човна була рівна [68].

В атрибутивній формі: かの滋藤漫々たる海上を遠見して。 /ка но Шігефуджі манмантару кайджьо: о енкен шіте) – Вищеназваний Шігефуджі дивився у величезне море [68].

Так само, як у дієсловах, за доби Хейан у прикметниках почали відбуватись звукові зміни.

- イ音便 – き перейшла в い: 若き→若い, 頼もしき→頼もしい
- ウ音便 – く перейшла в う: 面白く→面白う.
- 撥音便 – відбувається, коли остання る в атрибутивній формі переходить в ん, коли далі йдуть такі суфікси як めり, なり, べし: 多かるめり→多かんめり, 嬉しかるべし→嬉しかんべし тощо.

2.3. Займенники: історія розвитку

Можна стверджувати, що за доби Нара існували наступні особові займенники:

Перша особа: あ, あれ, わ, われ;

Друга особа: な, なれ;

Третя особа: し.

あ можна зустріти у текстах Коджікі та Ніхонгі у якості присвійних: あ妻 /адзума/ - моя дружина, あ子 /аго/ - моя дитина тощо.

あれ частіше використовувався у якості підмета: あれ 帰りこむ /аре каерікомі/ - Я повернусь [54, 366].

Таким чином можна припустити, що あ та あれ були ранніми відповідниками сучасних (хоча й застарілих) わ та われ, адже わ використовується суто з часткою が, яка у цьому випадку виконує роль присвійної.

Займенники другої особи な та なれ широко використовувались за доби Нара. な, аналогічно з あ, мав скоріше присвійну функцію: な人 /набіто/ - твої люди, な弟 /наото/ - твій молодший брат. Вірогідно, він мав також гоноративну функцію [36, 73].

Розглянемо, які ще особові займенники в який період часу існували і як змінювали свою функцію.

Таблиця 2.3.1.

Використання займенників

Займенник	700-800 pp.	800-1200 pp.	1200-1600 pp.	1600-1870 pp.	1870 pp. ~
わたくし	—	—	Перша	Перша	Перша

			особа	особа	особа
ぼく	—	Перша особа	Перша особа	Перша особа	Перша особа
おれ	Друга особа	Друга особа	Перша особа	Перша особа	Перша особа
きみ	Друга особа	Друга особа	Друга особа	Друга особа	Друга особа
きさま	—	—	—	Друга особа	Друга особа
おまえ	—	Друга особа	Друга особа	Друга особа	Друга особа
てまえ	—	—	Перша особа	Друга особа	Друга особа
あなた	—	—	Третя особа	Третя/друга особа	Друга особа
かれ	Третя особа	Третя особа	Третя особа	Третя особа	Третя особа
かのじょ	—	—	—	—	Третя особа

Походження вищезазначених займенників можна умовно розділити на лексичне та морфологічне. Так, наприклад, 君 /кімі/ означало «лорд», «пан», «пані» і було повнозначним іменником, з часом стало ввічливим звертанням, а потім просто дружнім. Так само 僕 /боку/ означало «слуга», часто використовувалось у ввічливому мовленні, коли мовець говорив про себе, з часом стало нейтральним займенником «я», а потім неформальним і гендерно забарвленим. Займенники граматичного походження – 彼 /каре/ та 彼女 /каноджьо/ утворились з вказівного займенника か (こ у сучасній) з додаванням граматичної частки れ [21, 10].

Вказівні займенники у класичній мові використовувались за такими ж принципами, як у сучасній, але мали деякі відмінні форми: こなた /коната/ - сюди, そなた /соната/ - туди, あなた /аната/ - туди (невизначене), いづち /ідзучі/, いづかた /ідзуката/ - куди?.

За доби Нара також використовувався займенник し, який пізніше вийшов із вжитку.

2.4. Прислівники: класифікація та вживання

Як зазначено у першому розділі, прислівники поділяються на три класи. Окремо розглянемо характерні класичній японській прислівники, відповідно до кожного класу.

Прислівники способу дії: *かく/каку/*, *さ /са/* - таким чином, *かばかり /кабакарі/*, *さばかり /сабакарі/* - настільки, *つと /цуто/* - постійно, *ひねもす /хінемосу/* - з ранку до вечора, *ほのぼの /хонобоно/* - ледь-ледь. Наприклад: *かばかり守る所に、天の人にも負けむや。* /кабакарі мамору токоро ні, ама но хіто ні мо макему я/ - У настільки захищеному місці, хіба навіть небесні створіння могли їх перемогти? [72].

Прислівник міри та ступеню: *きはめて /ківамете/* - неймовірно, *いよいよ /ійоййо/* - ще більше, *いと /іто/* - дуже, *いとお /ітодо/* - багато більше, *最も /моттомо/* - найбільше, *すべて /субете/* - все, *なべて /набете/* - у всіх сенсах, *よに /йоні/* - насправді. Наприклад: *なべて心柔らかに、情けあるゆえに* /набете кокоро яваракані, насакеару юе ні/ - Адже вони в усіх сенсах мають добрі душі... [79].

Модальні прислівники найбільш численні, тому їх також класифікуємо семантично.

Заперечні, використовуються з дієсловами у формі *ず* або *で*, прикметниками у заперечній формі *なし*, допоміжними дієсловами *まじ* або *じ*: *え /е/* - не може, *つゆ /цую/* - зовсім ні, *さらに /сарані/* - абсолютно ні, *たえて /таете/* - зовсім ні, *よも /йомо/* - точно ні.

Питальні або риторичні, використовуються з допоміжними дієсловами *べし* або частками *や*, *か*: *いかで /ікаде/*, *いかが /ікага/*, *いかに /ікані/*, *など /надо/*, *なか /надока/*, *なんぞ /нандзо/* - як, яким чином.

Гіпотетичні, використовуються з частками *とも* та *ば*: *もし /моші/* - якщо, *たとひ /татое/*, *よしや /йошія/* - наприклад, якщо, *けだし /кедаші/* - якщо раптом.

Вірогідності, використовуються з допоміжними дієсловами む, らむ, けむ, べし: おそらく /осораку/ - можливо, いかばかり /ікабакарі/ - як, さだめて /садамете/ - неодмінно, むべ /мубе/ - насправді.

Бажання, які використовуються з частками ばや, なむ, もがな, てしがな: いかで /ікаде/ - як хотілося б, 願はくは /негавакува/ - чого я бажаю, いつしか /іцушіка/ - скоріше хотілося б.

Заборони, які використовуються з частками そ або な, допоміжним дієсловом べからず: な /на/ - неможна, ゆめ /юме/ - неможна в жодному разі.

Таким чином, незважаючи на те, що прислівники у класичній мові не мають граматичних особливостей, їх використання певною мірою закріплене за допоміжними дієсловами та/або частками, які вони означають.

2.5. Частки та їх використання

Отже, як було зазначено у першому розділі, частки можна розділити на чотири групи. Розглянемо граматичні особливості часток відповідно до групи, до якої вони належать.

До відмінкових часток належать: が, の, を, に, へ, と, から, より, して, にて. Відмінкові частки використовуються після іменників, дієслів в атрибутивній формі та номіналізованих речень.

Частка が виконує дві функції – називного рематичного відмінку та родового відмінку. 竹取が家 /такеторі га іе/ - Дім збирача бамбуку [72].

Також має атрибутивну функцію: この歌はある人のいはく、大伴の黒主がなり /коно ута ва ару хіто но уваку, Отомо но Куронуші га нарі/ - Ця пісня, кажуть, належить пензлю людини на ім'я Отомо но Куронуші [63].

が також властива функції співставлення, тобто вказує, що підмет у другій частині речення той самий, що у першій: いたやむごとなき際にはあらぬが、すぐれて時めき給ありけり /іто ямуготонакі ківа ні ва арану га, сугурете токімекі тамау

арікері/ - Була людина не дуже висока за статусом, яка особливо знаходила в цьому задоволення [62].

が почала виконувати функцію називного рематичного відмінку лише за доби Муромачі.

Частка の виконувала ті самі функції, що が: рематичного та родового відмінку, співставлення та атрибуції.

Частка を мала такі самі функції, які виконує у сучасній японській мові - знахідного відмінку, але іноді також використовувалась у якості:

- Припущення, у разі комбінування з に або にて: かたじけなき御心ばへの、たぐひなきをたのみにて、まじらひたまふ。/катаджікенакі он-кокоро-мае но, тагуі-такі о таномі ніте маджіраі-тамау/ - Вона ввійшла у палац, сподіваючись на величну й безмежну прихильність [62].

- Причини, у разі комбінування з суфіксом み: 秋の田のかりほの庵の苫を荒もわが衣手は露に濡れつつ /акі но та но каріо но іо но тома о арамі вага коромоде ва цую ні нурецуцу/ - Солом'яний дах тимчасової хижі у рисовому полі поганий, тому мої рукава вологі від роси [65].

Частка に має широкий лист функцій, який майже не відрізняється у класичній та сучасній мові: час, місце, напрямок, мета, результат зміни, засіб дії (у використанні з пасивом), об'єкт (у використанні з каузативом). У сучасній мові не зберіглись лише наступні дві функції:

- Якості: 助にはかに舞人にめられたり。/суке нівака-ні маіхіто ні масаретарі/ - Молодшого офіцера покликали у якості танцюриста [58].

- Порівняння: 昼の明さにも過ぎて光りわたり /хіру но акаса ні мо сугіте хікарі-ватарі/ - Сяння було сильніше, ніж у білий день [72].

Частка へ, як у сучасній, так і в класичній мові вказує на напрямок.

Частка と, окрім функцій, які властиві сучасній мові (сумісний відмінок, цитування, результати зміни) також має функції:

- Метафори: 笛の音のただ秋風と聞こゆる /фуге но не но тада акікадзе то кікоюру/ - Флейта звучить, наче осінній вітер [77, 28].
- Об'єкта дії, мети: からの寝所へ行くとて、みつよつ、ふたつみつなどといそぐさへあはれなり /карасу но тедокоро е юку тоте, міцу йоцу футацу міцу надо тобі-ісогу сае аваре-нарі/ - Круки по двоє-троє, троє-четверо, летіли до своїх гнізд, цей вид розчулював [81].
- Відсутність виключень: 生きと生けるもの、いずれか歌を詠まざりける。/ікі то ші, ікеру моно, ідзуре ка ута о йомадзарікеру/ - Хто з живих істот не читає віршів? [63].

Частка より вказує на вихідно-порівняльний відмінок, у класичній мові має також наступні використання:

- Дві дії одна за одною: 名を聞くよりやがて面影は推しはからるる心地するを /та о кіку йорі ягате омокаге ва ошіхакара-руру кокочі суру о/ - Почувши ім'я, одразу уявляєш обличчя [79].
- Обмеження: ひぐらしの鳴くやまざとの夕暮れは風よりほかに訪ふ人もなし /хігураші но наку ямадзато но ю:гуре ва кадзе йорі хока ні тоу хіто мо наші/ Ввечері, коли співають цикади у гірських селах, ніхто не слухає їх, окрім вітру [63].

Частка から вказує на вихідний відмінок, у класичній японській іноді використовується разом з часткою に на позначення причини або результату, швидкої зміни подій, припущення: 吹くからに秋の草木のしをるればむべ山風をあらしといふらむ。/фуку карані ані но кусакі но шіоруреба мубе ямакадзе о араші то іураму/ - Як тільки подує вітер, осінні трави та дерева здригаються, тому гірські вітри можна назвати бурею [63].

より та から виконують багато спільних функцій, але より ширше використовувалась у період Хейан, から поширилось у середньовічній літературі.

Частка して вказує на:

- спосіб дії: 御衣して耳をふたぎ給ひつ。 /ондзо шіте мімі о футагі-тамаі-цу/ - Вона закрила вуха своїм кімоно [62].

- Виконання дії разом: もとより友とする人ひとりふたりしていきけり。 /мото йорі томо то суру хіто хіторі футарі шіте ікікері/ - Він пішов з двома-трьома друзями з минулого [62].

- Об'єкт каузативу: 人して、惟光召させて /хітошіте, коруміцу меса-сете/ - Наказав (людині) викликати Кореміцу [62].

Частка にて вказує на

- Час, місце дії: 十二にて御元服し給ふ /джю:ні ніте он-генпуку-ші-тамау/ - У дванадцять років він пройшов церемонію повноліття [62].

- Спосіб: 深き河を船にて渡る /фукакі кава о фуне ніте ватару/ - Ми переплили глибоку ріку човном [77, 31].

- Причину: われ朝ごと夕ごと見る竹の中におはするにて知りぬ /варе аса-гото ю:-гото ні міру таке но нака ні овасуру ніте шіріну/ - Я знаю, бо вона була у бамбуці, на який я дивився кожного ранку та кожного вечора [72].

- Умови: ただ人にておほやけの御後見をするなむ。 /тадаудо ніте о:яке но онушіромі о суру наму/ - Як проста людина, я допоможу палацу [62].

До сполучних часток належать: ば, と・とも, ど・ども, に, を, が, て, して, つつ, ながら.

ば, як і в сучасній японській використовується в умовних конструкціях, якщо додається до незавершеної форми: とりのあと、ひさしくとどまれらば、 /торі но ато хісашіру тодомарераба/ – Якщо сліди птахів залишаються надовго... [63].

Коли додається до завершеної форми, використовується як логічна зв'язка: それを見れば、三寸ばかりになる人 /соре о міреба, сандзун бакарі нару хіто/ - Коли він подивився, це була людина дев'яти сантиметрів [72].

За доби Муромачі ば, що додається до незавершеної форми, зникло, а ば, що додається до завершеної форми змінило функцію на умовну, яка існує і в сучасній мові.

と・とも додаються до заключної форми, вказують на умовність: よろづ代経とも色はかはらじ。/йородзу йо фу томо іро ва кавараджі/ - Навіть, якщо пройде тисяча років, не змінить колір [63].

За доби Муромачі з'явилась близька за значенням частка ても, яка зберіглась у сучасній мові.

ど・ども додається до завершеної форми і вказує на протиставлення.

あききぬとめにはさやかに見えねども /акі кіну то ме ні ва саяка ні міенедомо/ – хоча ще не видно, що осінь прийшла [63].

За доби Едо ども змінилось на れけども, який існує й у сучасній мові.

に・を використовуються після атрибутивної форми на позначення:

- Причини: 母、物語など求めて、見て給ふに、げにおのづから慰みゆく。/хаха моногатарі надо мотомете місетамау ні, гені онодзукара нагусамі-юку/ - Адже мати шукала і показувала мені казки, авжеж вони втішали мене [77, 19].

- Послідовності: よろこびて待つに、たびたび過ぎぬれば /йорокобіте мацу ні, табітабі сугінуреба/ - Вона чекала з радістю, але час плинув... [62].

Частка が додається до атрибутивної форми і вказує на

- події, які не відповідають очікуванням: 昔よりおほくの白拍子ありしが、かかる舞はいまだ見ず。/мукарі йорі о:кі но шірабьо:ші аріші га, ккару маі ва імада мідзу/ - Здавна існувало багато танцівниць, але ми ніколи не бачили такого танцю [68].

- послідовність: 清盛公其比いまだ大納言にておはしけるが、大木に恐れ騒がれけり。/кійоморі ко: соно коро імада дайнагон ніте овашікеру га, оокі ні осоре-савага-ке-кері/ - У той час Кійоморі був старшим радником, і опинився у центрі уваги [68].

Частка て(して) додається до серединної форми і виконує такі самі функції, як у сучасній японській: послідовність дій, одночасність дій, причини, стан, протиставлення.

Окремо можна виділити використання て разом з ず після незавершеної форми на позначення «не зробивши»: 雪を見ずてや妹が隠り居るならむ。/юкі о мідзуте я імо га коморіорураму/ - Як могла ти сидіти вдома, не бачивши снігу? [54, 128].

て також використовувалась разом з часткою は після серединної форми на позначення умови або повторення: 月満ちては欠け、物盛りにしては衰ふ。/цукі мічітева кае, моно сакарінішітева оторо:/ - Місяць сяє і тьмяніє. Речі квітнуть та слабіють [79].

Частка で після серединної форми використовується так само як ずте на позначення «не зробивши».

Частка つつ додається до серединної форми і виконує такі ж функції, як у сучасній мові: вказує на повторюваність дії або на одночасні дії. Використовувалась суто у писемному мовленні.

Частка ながら додається до серединної форми у таких самих значеннях, як у сучасній мові: одночасність дій.

Частки ものを, ものから, ものの, ものゆえ використовуються після атрибутивної форми на позначення послідовності: 頼まぬものの恋ひつつぞ経る。/таноману мононо коіцуцу дзо фуру/ - Хоч і не довіряю, але я продовжую тебе кохати [62].

Прислівникові частки: だに, すら, さえ, のみ, ばかり, など, まで, し, しも.

Семантично їх можна класифікувати наступним чином див. табл. 2.5.1.

Таблиця 2.5.1.

Семантична класифікація прислівникових часток

すら, だに, さえ	Приклад мінімуму
のみ, ばかり	Обмеження
だに	Мінімальна необхідність
さえ	Додавання
まで, ばかり	Ступінь
ばかり	Наближення
など	Приклад

し,しも	Наголос
------	---------

Прислівникові частки можуть використовуватись після атрибутивної форми та інших часток.

Заклучні частки: か, かな, な, そ, かし, ぞ, なむ, ばや, (も)がな, てしが(な), にしが(な). Семантично можна класифікувати як у табл. 2.5.2.

Таблиця 2.5.2.

Семантична класифікація заклучних часток

Функція	Частка
Експресивна	か, かな, な, ものを, や, よ, を
Заборонна	な, そ
Наголошуюча	かし
Бажання	なむ, ばや, (も)がな, てしが(な), にしが(な)

Деякі з них також використовуються як сполучникові частки.

か, かな використовуються після номіналізованих фраз або дієслів в атрибутивній формі на позначення оклику: うつせみの世にも似たるか。/уцсемі но йо ні мо нітару ка/ – Як це схоже на ефемерний світ! [63].

な, окрім окличної, також використовується для перепитування: ここは、常陸の宮ざかしな。/коко ва, Хітачі но мія дзо каші на/ – Це принц Хітачі, чи не так? [62].

ものを, хоча і використовується як сполучна частка, може використовуватись як експресивна: 雀の子を、犬君が逃がしつる、伏籠の中に、こめたりつるものを。/судзуме но ко о Інукі га нігашіцуру, фусего но учі ні кометаріцуру моно о/ – Інукі відпустив горобчика на волю, хоча я зачинив би його у клітці! [62].

Частка や використовується після будь-яких частин мови для додавання експресії або для звертання: あが君や。 /ага кімі я/ - Моя люба! [62].

У поезії також використовується для створення ритму або розділення першого рядка хайку.

Використання частки よ відповідає сучасному.

Частка な окрім окличної, так само як у сучасній мові, може виконувати заборонну функцію.

Частка そ також виконує заборонну функцію: 月な見給ひそ /цукі на мітамаі со/ – Не дивись на місяць! [72].

Частка かし виконує наголошуючу функцію: 今一度、おこせかし。 /іма ічідо, окосекаші/ – Розбуди їх знову, нумо! [62].

Частка ～なむ (なん) використовується після незавершеної форми і висловлює сильне бажання мовця стосовно дій другої особи: 君がころはわれにとけなむ /кімі га кокоро ва варе ні токе-наму/ – Як я хотіла б, аби твоє серце розтало до мене! [63].

Частка ばや використовується після незавершеної форми і висловлює сильне бажання мовця: 「ただ今参りこばや」と /тадаіма маірі-кобая/ – Якби я могла прийти зараз! [78, 200].

Частки がな , もがな використовуються з серединною формою та номіналізованими частинами мови, висловлюють надію стосовно малоймовірних подій: あしひきの山は無くもが。 /ашіхікі но фма ва наку мога/ – Якби лише гір не існувало! [54, 294]

Частка にしが(な) використовується після серединної форми і вказує на бажання мовця: 伊勢の海に遊ぶ海人ともなりにしが。 /ісе но умі ні асобу ама то мо нарінішіга/ - Як я хотів би стати рибакom, що бавиться у водах Ісе! [63].

2.6. Сполучники і їх вживання

Систематизуємо характерні для класичної мови сполучники за їх семантичними функціями (див. табл. 2.6.1.)

Таблиця 2.6.1.

Семантична класифікація сполучників

Сполучник	Функція
および、ならび	Паралельність
あすいは、もしくは	Селективність
かつ、しかして、しかも、なほ	Додавання
さて、されば、よって、さらば、しからば、しかうして、ゆえに、したがって	Причинність
さりながら、しかるに、しかれども、されど、しかし、ただし	Протиставлення
さて、そもそも	Зміна теми

Наведемо відповідні приклади.

Паралельні сполучники: 朱雀院ならびに村上の御をちにをはします。
/судзікуін нарабі ні муракамі но оноджі ні авшімасу/ - Він був дядьком імператорів Судзаку та Муракамі [71, 55].

Селективні сполучники: 枝の長さを七尺、あるいは六尺。/еда но нагаса ва шічі шяку аруіва року шяку/ - Довжина гілки була чи то сім, чи то шість шяку [79].

Сполучники додавання: ゆく河の流れは絶えずして、しかも、もとの水にあらず。/юку кава но нагаре ва таедзу-шіте, шікамо, мото но мідзу ні арадзу/ - Річна течія нескінченна, більше того, це навіть це справжнє джерело води [69].

Причинні сполучники: 和歌ひとつつつ仕うまつれ。さらばゆるさむ。/вака хітоцу-дзуцу цуко:мацуре. Сараба юрусаму/ - Складіть по віршу! Тоді я вас відпущу [81].

Протиставні сполучники: 力を尽くしたること少なたず。しかる録いまだ賜らず。/чікара о цукуші-тару кото сукунакарадзу. Шікару-ні року імада тамаварадзу/ - Ми доклали багато зусиль, але не отримали винагороди [72].

Сполучники зміни теми: さて冬枯れのけしきこそ、秋にはをさをさおとるまじ
けれ。/сате, фуюгаре но кешікі косо акі ні ва осаоса отору-маджікаре/ - Отже,
зимовий пейзаж зовсім не схожий на осінній [79].

2.7. Ввічливе мовлення: розвиток та особливості у мові бунго

Як було зазначено у першому розділі, ввічливе мовлення у класичній японській функціонувало за такими ж принципами, за якими функціонує в сучасній. Розглянемо особливості 尊敬語, 謙譲語 та 丁寧語.

У гоноративному мовленні класичної японської мови наявні такі елементи: допоміжні та самостійні гоноративні дієслова, гоноративні форми нейтральних дієслів.

Самостійні гоноративні дієслова, які не зберіглися у сучасній японській мові наведено у табл.2.7.1.

Таблиця 2.7.1.

Самостійні гоноративні дієслова

Класична японська	Сучасна японська	Переклад
おはす /овасу/, おはします /овашімасу/, ます /машімасу/, います /імасу/	行く /іку/, いる /іру/, 来る /куру/	Іти, приходити, бути
仰す /овасу/, のたまふ /нотамау/	言う /ю:/	Говорити, казати
おぼす /обосу/, おぼしめす /обошімесу/	思う /омоу/	Думати
聞し召す /кікошімесу/	聞く /кіку/	Слухати
聞し召す /кікошімесу/, めす /месу/	食べる /таберу/	Їсти
ご覧す /горандзу/	見る /міру/	бачити
遊ばす /асобасу/	する /суру/	Робити
たふ /табу/	与える /атаеру/	Давати
しろしめす /шірошімесу/	知る /шіру/	Знати
大殿ごもる /о:тоногомару/	寝る /неру/	Спати

Виділені у таблиці дієслова утворені з додаванням めす, яке може бути як самостійним у значенні «їсти», так і додаватись до інших гоноративних дієслів для підвищення рівню ввічливості.

Серед допоміжних гоноративних дієслів найпоширенішими є дієслова 給う/тамау/, おはします /овашімасу/, ます /масу/, あそばす /асобасу/, які додаються до серединної форми. Наприклад: え起き上がり給はで、船底に伏し給へり /е

окіагарі тамава де фунасоко ні фушітамаері/ – Старший державний радник не міг підвестись і опустився на дно човна [72].

Окрім самотійних гоноративних дієслів, у мові бунго широко використовуються також гоноративні форми дієслів. Так само, як у сучасній мові, вони утворюються за допомогою суфіксів れる/реру/, られる/рареру/ або らる/рару/, що не зберігся у сучасній граматиці: かの大納言、いづれのふねにかの らるべき /кано дайнагон ідзуре но фуне ні канорарубекі/ – Яким кораблем має плисти головний радник [71, 182].

Також слід звернути увагу на дієслівні суфікси, які додаються лише до гоноративних дієслів, такі як: す /су/, さす /сасу/, しむ /шіму/. やがて山崎にて出家せしめたまひて /ягате ямадзакі ніте сукесешіме тамаіте/ – Він приніс священну клятву біля Ямадзакі [71, 95]. Такі форми зазвичай використовувались стосовно представників аристократії, а тому зникли з обігу.

Зауважимо, що деякі гоноративні слова можуть використовуватись у якості депреціативних за умови зміни дієвідміни. Так наведене вище 給う першої дієвідміни, у депреціативному мовленні переходило у п'яту дієвідміну, яка властива лише мові бунго, але зберігало семантичне значення [10, 6]. До таких дієслів також можна віднести: さぶろう, 侍り, 参る, 候ふ тощо.

Депреціативне мовлення у класичній мові, як і в сучасній, може набувати форми お + друга основа дієслова + する, частково зберігає особливі дієслова (申す /мо:су/ – говорити, 参る /маіру/ – приходити). Слова, які не зберіглися у сучасній мові, подані у таблиці 2.7.2.

Таблиця 2.7.2.

Самостійні депреціативні дієслова

Класична японська	Сучасна японська	Переклад
侍る /хаберу/, さぶろう /сабуро:/	仕える /цукаеру/	служити
まかる /макару/, まかつ /макадзу/	帰る /каеру/	Іти додому
聞こゆ /кікою/	言う /іу/	Говорити
存ず /дзондзу/	思ふ /омоу/	Думати
仕る /цукамцуру/	する /суру/	Робити

奉る /татамацуру/, 参らす /маірасу/	与える /атаеру/	Давати
たまはる /тамавару/, たまふ /тамау/	もらう /морау/	Отримувати

Деякі з цих дієслів (たてまつる, 聞こゆ, 申す, 侍り, さぶろう) використовувались не тільки як самостійні, але й як допоміжні, тобто додавались до сердинної дієслів. 薬師仏の立ち給へるを、見すてたてまつる悲しくて /якуші хотоке но тачітамаеру о місуте-татамацуру каншікуте/ – Було сумно залишати позаду Якуші Будду, який стояв там [76].

Іноді гоноративне та депреціативне мовлення можуть змішуватись, наприклад, до депреціативного дієслова додаватись допоміжне гоноративне: 大臣の御里に、源氏の君まかでさせたまふ。 /отодо но отсато ні, Генджі но кімі макадесасетамау/ - Лорд Генджі поїхав у резиденцію міністра [62]. Так до депреціативного дієслова まかず додали гоноративні допоміжні дієслова さす та 給う.

До 丁寧語 можна віднести звертання, гонорифічні афікси, а також адресиви, тобто висловлення поваги не до теми розмови, а до співрозмовника. Яскравим прикладом адресиву є слово ございます, але й інші дієслова також можуть використовуватись як адресиви: 北山になむ、なにがし寺といふところに、かしこき行ひ人侍る。 /кітаяма ні наму нанігаші-дера то іу токоро ні кашікокі оконаібіто хаберу/ - У Кітаяма, у такому-то храмі живе мудрий чернець [62].

Серед гоноративних префіксів можна виділити один, який досі використовується у ввічливому мовленні і додається до іменників: 御 /о/ або /го/. Незважаючи на те, що ієрогліф зберіг свою семантичну функцію та графічне відображення, його читання та використання змінилось.

Таким чином читання /мі/ властиво тоді, коли префікс додається до слів, які стосуються імператорської родини, буддійських та синтоїстських божеств: 御代 /мійо/, 御門 /мікадо/, 御心 /мікогоро/, 御幸 /міюкі/ тощо.

Інше читання, /он/, можна зустріти в таких словах як 御使い /ондзукай/ – імператорський посланець, 御時 /онтокі/ – у цей час (використовується у присутності імператора) тощо.

Гонорифічні суфікси класичної японської мови продовжують своє існування, але вважаються застарілими і використовуються частіше як архаїзми для передачі атмосфери історичної епохи у фільмах, серіалах, аніме тощо. Наприклад, 殿 /доно/ – звертання до тих, хто займає адміністративні посади або в іншому вигляді має великий рівень впливу.

Такі суфікси як 大臣 /отодо/, 公 /ко:/, 卿 /гьо:/, додаються до імен та посад чиновників та аристократів, а тому вийшли з вжитку у сучасній мові. Зберіглось лише написання 大臣 /дайджін/ на позначення слова «міністр».

Сучасне дружнє звертання 君 /кімі/ у класичній мові використовувалось на позначення доньок аристократів та міністрів: 大君 /обаірімі/, 中の君 /нака-но кімі/.

Частки こそ /косо/ та に /ні/, які зараз виконують суто граматичні функції, у класичній мові мали також функцію гоноративну: 我が君こそ。物聞えむ。/вага кімі косо. монокікюему/ – Я слухаю, що ти кажеш, うへにも 聞しめしおきて /уенімо кішімешіокіте/ – Навіть наверху це почули [20, 175].

Ті особові займенники, які в сучасній японській мові набули вульгарного та грубого забарвлення, у часи використання бунго, навпаки, широко використовувались у скромному мовленні. Особливо це помітно на депреціативних займенниках першої особи однини, які в сучасній японській використовуються здебільше у якості зневажливого звертання до співрозмовника: 私ども /ватакуші домо/, 其法師め /соно хо:ші ме/, 己 /оноре/. Проте були й такі займенники «я», які взагалі припинили своє існування: なにか し /нанігаші/.

Отже, можна зробити висновок, що ввічливе мовлення у класичній японській мові базується на тих самих принципах, що й у сучасній,

послугується деякими з існуючих зараз формами дієслів, але має свої відмінності: самотійні гоноративні та депреціативні дієслова, дієвідміни, які не зберіглися у сучасній мові, відмінне читання та функції гоноративних афіксів та займенників.

Висновки за розділом 2

У другому розділі було детально розглянуто граматичні особливості класичної японської мови на наступних матеріалах літератури, починаючи з доби Нара і завершуючи добою Едо. У результаті аналізу сформульовано особливості відмінювання дієслів, систематизовано дієслівні суфікси та їх функції відповідного до того, до якої форми дієслова вони приєднуються. Так до незавершеної форми приєднуються: ず (ざり), じ, む (ん), る, らる, す, さす, しむ, まし, まほし, まうし, ふ, むず (んず). До серединної: たり, けり, ぬ, つ, き・し, けむ・けん, たし. До заключної: べし, らし, まじ, めり, らむ・らん, なり. До атрибутивної: なり, たり. До завершеної: ば, ど・ども. До наказової: り.

Сформульовано особливості прикметників: їх типи, способи відмінювання, систематизовано суфікси, які можуть використовуватись з прикметниками.

Класифіковано самотійні незмінні частини мови: займенники та прислівники. Виокремлено ті, які мають особливості використання у класичній мові.

Систематизовано інформацію щодо вживання сполучників та граматичних функцій часток: відмінкових (が, の, を, に, へ, と, から, より, して, に, て), прислівникових (だに, すら, さえ, のみ, ばかり, など, まで, し, しも), сполучних (ば, と・とも, ど・ども, に, を, が, て, して, つつ, ながら), заключних (か, かな, な, そ, かし, ぞ, なむ, ばや, (も)がな, てしが(な), にしが(な)).

Розділ 3. Порівняльний аналіз граматики класичної японської епох Нара і Хейан

3.1 Порівняльний аналіз класичної японської епох Нара і Хейан

Думки дослідників щодо визначення часових рамок для класичної японської мови розходяться: Джон Бентлі зауважує, що мова доби Нара надто відрізняється від доби Хейан, тому потребує окремих досліджень і має називатись давньояпонською на протигагу класичній японській. Харуо Шіране включає мову доби Нара у поняття класичної, але приділяє їй особливу увагу, виводячи в окремий розділ і проводячи порівняння. Японські науковці не дають чіткого визначення мові бунго, але зауважують наявність відмінностей: «Що стосується мов епохи Нара та Хейан, то одна з них є продовженням іншої, але щодо субстанції цих двох мов, то тут бракує спадкоємності. Прийнято вважати мову середньовіччя [читай «епохи Хейан»] ядром класичної мови, тому необхідно описувати ці [дві мови] як одне синхронне явище....» [83, 14].

Також потрібно підкреслити, що література доби Нара була переважно поетичною, у той час як для доби Хейан більш характерні прозові тексти. Виходячи з цього, можна також припускати, що особливості мови доби Нара насправді є особливостями поетичного мовлення.

Отже, розглянемо граматичні елементи мови доби Нара, які зникли у пізніший період. Основними літературними творами доби Нара можна назвати «Коджікі» та «Манйошю», тож вони будуть основним матеріалом для порівняння.

На рівні дієвідмін можна виділити таку тенденцію: дієслова 上二段活用 та 下二段活用 за доби Хейан і пізніше почали відмінювати як дієслова 上一段活用 上二段活用. Наприклад, 老ゆ /ою/ → 老いる /оіру/, 経 /фу/ → 経る /херу/ [20, 32].

Далі розглянемо допоміжні дієслова та частки.

Характерники для доби Нара є такі допоміжні дієслова: ゆ, らゆ, す, ふ.

ゆ додається до незавершеної форми дієслів 四段活用ラ変活用ナ変活用, らゆ додається до незавершеної форми дієслів 下二段活用. Вказують на пасивну або потенційну форму, спонтанність. Розглянемо дієвідмінювання у таблиці 3.1.1.

Таблиця 3.1.1.

Дієвідмінювання ゆ

	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
ゆ	え	え	ゆ	ゆる	ゆれ	○
らゆ	らえ	○	○	らゆる	○	○

На позначення пасиву: 汝は我に欺かえつ。/на ва варе ні адзумукаецу/ - Я збрехав тобі [64],

На позначення потенційної форми: 妹が恋しく忘らえぬかも。/імо га коішіку васураенукамо/ - Не можу забути про кохану! [54, 248]

На позначення спонтанності: 栗食べばまして偲はゆ。/курі хамеба машіте шінуваю/ - Коли я їм каштани, то хочу їх ще більше! [54, 300]

Отже, ゆ, らゆ доби Нара, за доби Хейан змінились на る, らる, але зберіглись у таких словах як あらゆる або いわゆる. Крім цього, за доби Хейан る, らる також мали гонорифічну функцію, яка не властива ゆ, らゆ.

Допоміжне дієслово す використовується з незавершеною формою у якості гонорифічної форми і змінюється наступним чином (табл. 3.1.2.)

Таблиця 3.1.2.

Дієвідмінювання す

	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
す	さ	し	す	す	せ	せ

この丘に菜摘ます兒、家聞かな告らさね。/коно ока ні на цумасу ко, іе кікана норасане/ - Дівчино, яка збирає збирає овочі! Я хочу спитати тебе про родину! [54, 333]

За допомогою цього суфікса утворено багато гонорифічних форм, які збереглися за доби Хейан. Однак, допоміжне дієслово す, властиве мові Хейан, має іншу дієвідміну, а також додаткову функцію каузативу.

Допоміжне дієслово ふ додається до незавершеної форми дієслів 四段活用, вказує на повторюваність або продовженість дії і відмінюється наступним чином (табл. 3.1.3.):

Таблиця 3.1.3.

Дієвідмінювання ふ

	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
ふ	は	ひ	ふ	ふ	へ	○

黄葉の散らふ山辺。/момічіба но чіра-у яма е/ - Гори, де жовте листя опадає [54, 66].

У мові доби Хейан зберіглось багато дієслів з закінченням ふ: 移ろふ /уцуру/ - рушати, 語らふ /катару/ - розповідати, 住まふ /суму/ - жити, 慣らふ /нарау/ - звикати, 計らふ /хакару/ - планувати, 向かふ /мукау/ - прямувати. Першопочатково це були дієслова з додаванням дієслівного суфіксу, але з часом суфікс став їх невід'ємною частиною.

У період Нара основною формою ～まじ (негативне припущення, заборона, тощо). була ましじ, а за доби Хейан з'явилася також завершальна форма まじけれ. Хоча схоже на じ, まじ, здається, було більш розмовним, і часто вживається в прозі, воно ніколи не зустрічається в поезії. У період Едо воно перетворилося на まし, і в такому вигляді використовується досі [20, 65].

Допоміжне дієслово らむ за доби Нара додавалось не до заключної форми, а до кореня дієслова, але лише дієслів, які відносяться до 上一段活用.

Допоміжне дієслово めり не існувало за доби Нара.

У період Нара допоміжне дієслово しむ не використовувалось як гоноративне, а лише вказувало причинно-наслідковий зв'язок. У період Хейан

воно часто використовувалося з 給ふ у формі しめ給ふ, і можна сказати, що коли しむ виражає повагу, то з'являється лише в атрибутивній формі.

У ввічливому мовленні за доби Нара дієслова не могли бути одночасно гоноративними та депреціативними, як, наприклад, 侍り або さぶろう. Також не існувало категорії адресивної ввічливості.

Прикметники за доби Нара часто не мали усталених форм, відмінювання за допомогою かり тільки встановлювалось. Також відрізнялись певні суфікси, які додавались до прикметників.

Також відмінності можна спостерігати у відмінкових частках. За доби Нара не існувало відмінкової частки, яка вказувала б на підмет. Проте, існували ті, які зникли пізніше: ゆ, ゆり, よ, つ.

ゆ, ゆり, よ використовуються після іменників та дієслів в атрибутивній формі і вказують на початкову точку, перехідну точку та спосіб дії.

Початкова точка: 吾家の方よ雲居起ち来も。 /варіє но ката йо кумоі тачіку мо/ - Від мого дому хмари піднімаються [64].

Перехідна точка: ほととぎす此よ鳴き渡れ。 /хототогісу ко йо наківатаре/ - Зозулю! Пролітай тут зі співом [54, 94].

Спосіб дії: 目ゆか汝を見むさ寝ざらなくに。 /ме ю ка на о міму санедзаранаку ні/ - Чи побачу я тебе на власні очі? Хоча не те щоб ми не спимо разом... [54, 152].

Частка つ вказує присвійність: 沖つ藻 /окі цу мо/ - Водорості з берега (ман). За доби Хейан частку つ замінили на частки が та の.

Заклучні частки: かも, な, なも, ね, もが・もがも, も, こそ, しか, てしか, そ.

かも додається до іменників та атрибутивної форми і вказує на експресивність або риторичне питання: み吉野の象山の際の木末には幾許も騒く鳥の声かも。 /Мійошіно но Кісаяма но ма но конуре ні ва кокода мо саваку торі но кое камо/ - На вершинах дерев між Кісаяма в Йошіно галасують птахи [54, 401].

За доби Хейан *かも* замінили часткою *かな*.

な використовується після незавершеної форми і вказує на:

бажання мовця: 家聞かな告らさね。 /іє кікана норасане/ - Я хотів би спитати про твою родину [54, 39].

запрошення зробити щось разом: 潮もかなひぬ今は漕ぎ出でな。 /шіо мо канаі-ну іма ва когііде на/ - Прилив наближається. Нумо гребти! [54, 88].

прохання: 諸々救ひわたし給はな。 /мороморо сукуі-ваташі-тамава на/ - Будь ласка, врятуй усіх та передай [54, 225].

なも використовується після незавершеної форми і означає прохання: 三輪山をしかも隠すか雲だにも情あらなも隠さふべしや。 /міваяма о шікамо какусу ка кумо дані мо кокоро аранамо какуса-у-беші я/ - Ховається гора Міва! Якби лише у хмар була душа! Хіба вони ховали б гору? [54, 335].

За доби Хейан *なも* перейшло в *なむ* (なん).

ね додається до незавершеної форми і означає прохання: 小松が下の草を刈らさね。 /Комацу га шіта но кая о карасане/ - Пропали траву під малою сосною [54, 266].

もが, *もかも* використовуються після іменників, серединної форми прикметників та допоміжних дієслів і часток, вказує на бажання мовця, яке має низьку вірогідність справдження: 都辺に行かむ船もが。 /міяко хе ні юкаму фуне мога/ - Якби лише був човен, який пливе до столиці! [54, 183].

За доби Хейан на зміну *もが*, *もかも* прийшла частка *もがな*.

Частка *も* додає експресії наприкінці речення: この夕かげに鶯鳴くも。 /коно ю:каге ні угуісу наку мо/ - У слабому світлі співає соловей! [54, 281].

За доби Хейан на зміну прийшла частка *な*.

Часка *こそ* додається до серединної форми наприкінці речення і вказує на бажання мовця стосовно другої чи третьої особи: 現には逢ふよしもなしぬばたまの夜の夢にを継ぎて見えこそ。 /уцуцу ні ва ау йоші мо наші нубатама но йору но

іме ні о цугіте міе косо/ - Я не можу побачити тебе насправді. Будь ласка, приходь до мене у снах! [54, 341].

Частки *しか* та *てしか* додаються до серединної форми дієслів і вказують на бажання мовця, яке має низьку вірогідність справдження: *まそ鏡見しかと思ふ* *妹も逢はぬかも* /масокагамі мішіка то омоу імо мо авану камо/ - Коханий думає: «якби лише ми могли б зустрітись!», але цього не станеться [54, 22].

Спробуємо систематизувати отримані дані у таблиці 3.1.4.

Таблиця 3.1.4.

Порівняння граматичних аспектів мови доби Нара та доби Хейан

Значення	Доба Нара	Доба Хейан
Бажання мовця, яке не справдиться	<i>しか, しか もが, もがも</i>	<i>てしが もがな</i>
Експресивна частка	<i>も かも</i>	<i>な かな</i>
Прохання	<i>なも</i>	<i>なむ(なん)</i>
(Риторичне) питання	<i>かも</i>	<i>かな</i>
Присвійна частка	<i>つ</i>	<i>の, が</i>
Вихідний відмінок	<i>ゆ, ゆり, よ</i>	<i>より</i>
Гонорифічна мова	<i>～す</i>	Лише як частина слова
Пасивна та потенційна форма	<i>ゆ, らゆ</i>	<i>る, らる</i>

Отже, можемо погодитись з думкою Ямагучі Акіо про те, що, незважаючи на наявність відмінностей у використанні дієслівних суфіксів та часток, не можна заперечувати, що мова доби Нара є тісно пов'язаною з мовою доби Хейан на граматичному рівні. За доби Хейан відбулось багато змін на рівні фонетики, що суттєво змінило мову, але граматичні принципи залишились незмінними.

Висновки за розділом 3

У третьому розділі розглянуто питання відмінності японської писемної мови доби Нара та доби Хейан. Визначено, які особливості дієвідмінювання, дієслівних суфіксів та часток властиві мові доби Нара, і як само вони відрізняються від мови пізніших епох. Отже, основною відмінністю слугує

наявність часток та допоміжних дієслів, які за доби Хейан зникли або трансформувалися. Сформульовано порівняльну таблицю.

За результатами аналізу можемо зробити висновок, що, незважаючи на наявні відмінності, мова доби Хейан тісно пов'язана з мовою попередньої доби на граматичному рівні, і можемо вважати мову доби Нара основою, на якій побудовано більш пізню граматику.

ВИСНОВКИ

У результаті виконаної роботи було досягнуто зазначену мету і виконано всі поставлені завдання.

У першому розділі визначено класичну мову бунго як писемну мову, якою послуговувались на теренах Японії з восьмого по середину двадцятого століття, а також теоретичні засади граматики сучасної та класичної японської мови.

У другому розділі виконано аналіз обраних текстів відповідного часового проміжку і встановлено основні відмінності граматики бунго та граматики сучасної мови: визначено дієвідміни; дієслівні суфікси (допоміжні дієслова) систематизовано відповідно до форм дієслова, з якими вони використовуються; класифіковано прикметники і особливості їх вживання з допоміжними дієсловами; зазначено історію використання особових та вказівних займенників; класифіковано прислівники та сформульовано особливості їх використання; визначено функції часток; проаналізовано використання сполучників; сформульовано особливості ввічливої мови.

У третьому розділі визначено відмінності мов доби Нара та Хейан, які полягають у відмінностях дієвідмінювання, використанні ввічливої мови, функцій часток. Також визначено мову доби Нара як базу для подальшого розвитку класичної мови.

У додатку 1 укладено граматичний довідник мови бунго, у якому дієслівні суфікси та допоміжні дієслова зазначені відповідно до їх функцій, подано інформацію, отриману в результаті дослідження у вигляді таблиць та схем.

До подальших напрямів дослідження вважаємо за доцільне віднести такі аспекти класичної мови: синтаксичний аспект, вивчення графічних та фонетичних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І. П., Осадча Ю. В. Японська література: Хрестоматія. Том I (VII-XIII ст.). Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. 562 с.
2. Бондаренко І. П. Японська література: Хрестоматія. Том II (XIV–XIX ст.). Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. 696 с.
3. Букрієнко А.О., Комісаров К. Ю. Стилїстика японської мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 320 с.
4. Комісаров К. Зародження японських граматичних вчень. Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія філологічна. 2011. Вип. 54. С. 318–329.
5. Комарницька Т. К., Комісаров К. Ю. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс: в 2 т. Т. 1. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
6. Комарницька Т. К., Комісаров К. Ю. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс Том 2. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 424 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. -716 с.
8. Федотова Ю. С. Історія розвитку та сучасний стан японського письма. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2014. 356 с.
9. Японсько-український словник / І. П. Бондаренко та ін. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 464 с.
10. Asadchykh O., Bondar A. GRAMMATICAL FEATURES OF THE VERBS OF THE CLASSICAL JAPANESE BUNGO LANGUAGE. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental Languages and Literatures*. 2023. No. 29. P. 5–9. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-242x.2023.29.01> (date of access: 24.04.2024).
11. Bentley J. R. A Descriptive Grammar of Early Old Japanese Prose (Brill's Japanese Studies Library). Brill Academic Publishers, 2001. 286 p.
12. Bentley J. R. The Verb Toru in Old Japanese. *Journal of East Asian Linguistics*. 1999. Vol. 8, no. 2. P. 131–146.

13. Cooman D. D. OpenCourseWare Classical Japanese Grammar. Academia.edu - Share research. URL: https://www.academia.edu/73472474/OpenCourseWare_Classical_Japanese_Grammar (date of access: 26.03.2024).
14. Elmer P. On the Origins of the Japanese Language. *Vienna Journal of East Asian Studies*. 2019. Vol. 11, no. 1. P. 212–239.
15. Frellesvig B. A Case Study in Diachronic Phonology: Onbin changes in old Japanese. Aarhus University Press, 1995. 160 p.
16. Frellesvig B. A History of the Japanese Language. Cambridge University Press, 2010. 462 p.
17. Fujii N. Historical discourse analysis: grammatical subject in Japanese. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991. 266 p.
18. Gardner E. F. Introduction to Literary Japanese. Institute of Far Eastern Languages, Yale University, 1954. 73 p.
19. Henderson H. G. Handbook of Japanese Grammar. Massachusetts : The Riverside press, 2010. 372 p.
20. Ikeda Tadashi. Classical Japanese Grammar Illustrated with Text. Institute of Eastern Culture, 1975. 356 p.
21. Ishiyama O. Diachrony of Personal Pronouns in Japanese. A functional and cross-linguistic perspective. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2019. 173 p.
22. Kaiser S. Circumnominal Relative Clauses in Classical Japanese: An Historical Study. Virginia University, 1991. 128 p.
23. Khan R. Review of Tamakatsuma: A Window into the Scholarship of Motoori Norinaga. (Cornell East Asia Series, 169.), by J. R. BENTLEY. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. 2015. Vol. 78, no. 1. P. 226–228.
24. Komai A. A grammar of classical Japanese. Chicago : Culver Pub., 1979. 206 p.

25. Lehmann W., Faust L. A grammar of formal-written Japanese. Cambridge : Harvard University Press, 1951. 192 p.
26. Majtczak T. The inflexional system of Classical Japanese. Kraków : KSIĘGARNIA AKADEMICKA, 2016. 185 p.
27. Martin S. E. The Japanese Language Through Time. Yale University Press, 1987. 964 p.
28. Miyagawa S., Ekida F. Historical Development of the Accusative Case Marking in Japanese as Seen in Classical Literary Texts. *Journal of Japanese Linguistics*. 2003. Vol. 19. P. 1–55.
29. McCollough H. C. Bunco Manual Selected Reference Materials For Students Of Classical Japanese. New York : Cornell University, 1990. 98 p.
30. McCollough H. Classical Japanese Prose: An Anthology. Stanford University Press, 1991. 596 p.
31. Onodera N. Japanese Discourse Markers: Synchronic and Diachronic Discourse Analysis. John Benjamins Publishing, 2004. 251 p.
32. Parker C. K. Early Japanese Systems of Counting. *Monumenta Nipponica*. 1940. Vol. 3, no. 1. P. 274–280.
33. Pierson J. Key to classical Japanese: A list of inflected and un-inflected suffixes and particles of the 7th and 8th century. E.J. Brill, 1956. 49 p.
34. Quinn C. J. A Functional Grammar of Predication in Classical Japanese. University of Michigan, 1987. 1096 p.
35. Sandness K. The Evolution of the Japanese Past and Perfective Suffixes. Center for Japanese Studies, the University of Michigan, 1999. 264 p.
36. Sansom G. An historical grammar of Japanese. London : Oxford University press, 1928. 363 p.
37. Seeley C. A History of Writing in Japan. University of Hawaii Press, 2000. 306 p.
38. Shibatani M. The Languages of Japan. Cambridge : Cambridge university press, 1990. 427 p.

39. Shirane H. *Classical Japanese: A Grammar*. Columbia University Press, 2005. 296 p.
40. Shirane H. *Classical Japanese reader and essential dictionary*. New York : Columbia University Press, 2007. 296 p.
41. Shirane H. *Early Modern Japanese Literature AN ANTHOLOGY, 1600-1900*. New York : Columbia University Press, 2002. 1054 p.
42. Shirane H. Redefining Classical Japanese Literature and Language: Crisis and Opportunity. *Japanese Language and Literature*. 2003. Vol. 37, no. 2. P. 155–165.
43. Shirane H., Suzuki T. *Inventing the classics: modernity, national identity, and Japanese literature*. California : Stanford University press, 2001. 342 p.
44. Takeuchi L. The development of the exalted function of the possessive construction in Classical Japanese. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 1993. Vol. 56, no. 2. P. 26–291.
45. Vovin A. *A Reference Grammar of Classical Japanese Prose*. Routledge, 2002. 476 p.
46. Vovin A., Ishisaki-Vovin S. *The Eastern Old Japanese Corpus and Dictionary*. BRILL, 2021. 518 p.
47. Wixted J. T. *A Handbook to Classical Japanese*. Cornell University East Asia Program, 2006. 374 p.
48. Wrona J. The Nominal and Adnominal forms in Old Japanese: Consequences for a reconstruction of pre-Old Japanese syntax. *Proto-Japanese: Issues and Prospects*. 2008. P. 193–215.
49. Wrona J. *The Old Japanese Complement System: A Synchronic And Diachronic Study (The Languages of Asia) (English and Japanese Edition)*. Brill Academic Pub, 2008. 523 p.
50. Yaeko Sato Habein. *The history of the Japanese written language*. Tokyo : University of Tokyo press, 1984. 240 p.

51. Yamagiwa J. K. Dictionary of Selected Forms in Classical Japanese Literature. by Ivan Morris. *The Journal of Asian Studies*. 1966. Vol. 26, no. 1. P. 120–121.
52. Yokoyama M. The Inflections of 8th-century Japanese. Linguistic Society of America, 1950. 96 p.
53. 井原西鶴, 和田万吉. 好色一代女. 店書波岩, 1927. 131 c.
54. 伊藤博. 新版 万葉集 一 現代語訳付き. 角川学芸出版, 2009. 448 c.
55. 博 功雄. 留学生のための近代文語文法入門. 東京 : 3A Corporation, 2021. 161 c.
56. 大野 晋. 古典文法質問箱. 角川ソフィア文庫, 1998. 304 c.
57. 沖森 卓也, 山本 真吾, 永井 悦子. 古典文法の基礎. 朝倉書店, 2012. 153 c.
58. か げ ろ う の 日 記 . *Aozora bunko*. URL: https://www.aozora.gr.jp/cards/001030/files/4801_14950.html (дата звернення: 07.03.2024).
59. 角川書店. おくのほそ道(全) ビギナーズ・クラシックス 日本の古典. 角川ソフィア文庫, 2011. 245 c.
60. 亀井孝. 概説文語文法. ちくま学芸文庫, 2017. 211 c.
61. 桑原博史. 新明解古典シリ-ズ. 三省堂, 1990. 185 c.
62. 源氏物語—紫式部. 源氏物語 : 桐壺(原文・現代語訳). URL: <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/genji.html> (дата звернення: 17.02.2024).
63. 古 今 集 . 和 歌 デ ー タ ベ ー ス . URL: https://lapis.nichibun.ac.jp/waka/waka_i001.html (дата звернення: 09.02.2024).
64. 古 事 記 . *Aozora bunko*. URL: <https://www.aozora.gr.jp/cards/001349/card51727.html> (дата звернення: 10.03.2024).

65. 小倉百人一首一覽 | 近江神宮 . 近江神宮 .
URL: <https://oumijingu.org/pages/130/> (дата звернення: 11.03.2024).
66. 「古典文法」と「文語文法」はどう違う?. 国語教室. 2019. № 110. С. 42–43.
67. 湯沢幸吉郎. 文語文法詳説. 右文書院, 1977. 782 с.
68. 平家物語. 平家物語 (原文・現代語訳). URL: <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/heike.html> (дата звернення: 24.02.2024).
69. 方丈記 鴨長明 . Aozora Bunko.
URL: https://www.aozora.gr.jp/cards/000196/files/975_15935.html (дата звернення: 15.03.2024).
70. 深澤 愛. 外国人留学生の文語文法・古語学習について考える. 文学・文芸・文化. 2013. Т. 25, № 1. С. 75–89.
71. 武田 友宏. 大鏡 ビギナーズ・クラシックス 日本の古典. 角川ソフィア文庫, 2007. 290 с.
72. 竹取物語 和田 萬吉 . Aozora Bunko.
URL: https://www.aozora.gr.jp/cards/001072/files/48310_42692.html (дата звернення: 04.02.2024).
73. 辞典・百科事典の検索サービス - Weblio 辞書. 辞典・百科事典の検索サービス - Weblio 辞書. URL: <https://www.webl.io.jp/> (дата звернення: 24.04.2024).
74. 古田島 洋介. 日本近代史を学ぶための文語文入門: 漢文訓読体の地平. 吉川弘文館, 2013. 219 с.
75. 高松宮. 後撰和歌集. Keio University, 2009. 398 с.
76. 紀貫之 土佐日記 . Aozora Bunko.
URL: https://www.aozora.gr.jp/cards/000155/files/832_16016.html (дата звернення: 14.03.2024).
77. 菅原孝標女. 更級日記. 中央図書出版社, 1949. 65 с.
78. 近藤 みゆき. 和泉式部日記. 角川ソフィア文庫, 2003. 272 с.

79. 徒然草 . URL: https://www2s.biglobe.ne.jp/~Taiju/turez_1.htm (дата звернення: 17.03.2024).
80. 日本書紀 . URL: https://www.seisaku.bz/shoki_index.html (дата звернення: 16.03.2024).
81. 枕草子 — 清少納言 . 枕草子 (原文・現代語訳) URL: <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/makura.html>
82. 紫式部, 山本 淳子 (訳注). 紫式部日記 現代語訳付き. 角川ソフィア文庫, 2010. 399 с.
83. 山口 明穂. 国文法講座 4. 東京 : 明治書院, 1987. 385 с.
84. 山本 周五郎. 栄花物語. 新潮文庫, 1972. 656 с.

ДОДАТОК 1
 «ДОВІДНИК ГРАМАТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ КЛАСИЧНОЇ
 ЯПОНСЬКОЇ МОВИ»
 ДІЄСЛОВА
 ДІЄВІДМІНИ

四段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
書く	かか	かき	かく	かく	かけ	かけ

上一段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
着る	き	き	きる	きる	きれ	きよ

下一段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
蹴る	け	け	ける	ける	けれ	けよ

上二段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
起く	おき	おき	おく	おくる	おくれ	おきよ

下二段活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
助く	たすけ	たすけ	たすく	たすくる	たすくれ	たすけよ

ナ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
死ぬ	しな	しに	しぬ	しぬ	しぬれ	しね

ラ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
あり	あら	あり	あり	ある	あれ	あれ

カ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形

来る	こ	き	く	くる	くれ	こよ
----	---	---	---	----	----	----

サ行変格活用

動詞	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
する	せ	し	す	する	すれ	せよ

ДОПОМІЖНІ ДІЄСЛОВА ТА ЇХ ФУНКЦІЇ

Допоміжні дієслова, які вказують на **заперечення**: ～ず (ざり)

～ず (ざり)

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○(な)	ず(に)	ず	ぬ	ね	○
ざら	ざり	ざり	ざる	ざれ	ざれ

Допоміжні дієслова, які вказують на **завершеність дії**: ～ぬ, ～たり, ～つ, ～り, ～き・し.

～ぬ додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
な	に	ぬ	ぬる	ぬれ	ね

～たり додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
たら	たり	たり	たる	たれ	○

～つ додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
つ	て	つ	つる	つれ	て

～り додається до наказової форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
ら	り	り	る	れ	れ

～き・し додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
せ	○	き・し	し	しか	○

Допоміжні дієслова, які вказують на **припущення**: ～む(ん), ～むず(んず), ～けむ(けん), ～らむ(らん), ～らし, ～まし, ～べし, ～めり, ～じ.

～む(ん) додається до незавершеної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
-----	-----	-----	-----	-----	-----

○	○	む/ん	む/ん	め	○
---	---	-----	-----	---	---

～むず(んず) додається до незавершеної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	○	むず	むずる	むずれ	○

～けむ(けん) додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	○	けむ けん	けむ けん	けめ	○

～らむ(らん) додається до заключної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	めり	らむ, らん	らむ, らん	らめ	○

～らし додається до заключної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
らしから	らしく	らし	らし らしき	らし	○

～まし додається до незавершеної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
ませ まして	○	まし	まし	まして	○

～べし додається до заключної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
べく べから	べく べかり	べし	べき べかる	べかれ	○

～めり додається до заключної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
○	めり	めり	める	めれ	○

Допоміжні дієслова, які вказують на **заперечне припущення**: じ, まじ.

～じ додається до незавершеної форми і не змінюється.

～まじ додається до заключної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
-----	-----	-----	-----	-----	-----

まじく まじから	まじく まじかり	まじ まい	まじき まじい	まじけれ まいけれ	○
-------------	-------------	----------	------------	--------------	---

Допоміжні дієслова, які вказують на **бажання**: ~たし, ~まほし

~たし додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
たく たから	たく たかり	たし	たき	たかれ	○

~まほし додається до незавершеної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
まほしから	まほしく まほしかり	まほし	まほしき まほしかる	まほしかれ	○

Допоміжні дієслова, що вказують на **гоноратив**: ~(さ)す, ~(ら)る, ~しむ.

~(ら)る додається до незавершеної форми дієслова, також вказує на пасив або гоноратив.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
(ら)れ	(ら)れ	(ら)る	(ら)るる	(ら)るれ	(ら)れよ

~(さ)す додається до незавершеної форми, а також вказує на каузатив.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
(さ)せ	(さ)せ	(さ)す	(さ)する	(さ)すれ	(さ)せよ

~しむ додається до незавершеної форми, а також вказує на каузатив.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
しめ	しめ	しむ	しむる	しむれ	しめよ

Допоміжні дієслова, які вказують на **передачу інформації з чужих слів**: ~けり, ~なり.

~けり додається до серединної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
けら	○	けり	ける	けれ	○

~なり додається до заключної форми.

未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形

○	○	なり	なる	なれ	○
---	---	----	----	----	---

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Предикативні прикметники

	未然形	連用形	終止形	連体形	已然形	命令形
良し	よから	よかり	○	よかる	○	よかれ
嬉し	うれしから	うれしかり	○	うれしかる	○	うれしかれ

Напівпредикативні прикметники

	静か	堂々と
未然形	しずかなら	どうどうたら
連用形	しずかなり・しずかに	どうどうたり
終止形	しずかなり	どうどうたり
連体形	しずかなる	どうどうたる
已然形	しずかなれ	どうどうたれ
命令形	しずかなれ	どうどうたれ

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ВІДМІНКОВИХ ЧАСТОК

Класична японська	Функція	Сучасна японська
が	1. Підмет. 2. Присвійність	1. が 2. の
の	1. Підмет 2. Присвійність	1. が 2. の
を	1. Об'єкт дії 2. Точка переходу 3. Виникнення 4. Об'єкт каузативу 5. Припущення 6. Причина	1. を 2. を 3. から 4. を 5. を...として 6. が...なので
に	1. Місце дії 2. Час дії 3. Напрямок дії 4. Мету дії 5. Причину 6. Результат зміни 7. Спосіб дії 8. Об'єкт пасиву/каузативу 9. Порівняння 10. Позицію, кваліфікацію 11. Додаток	1. に 2. に、ときに 3. に、のほうに 4. に 5. のために、によって 6. になる 7. で、によって 8. に 9. より、に比べて 10. として 11. に、のうえに
へ	Напрямок руху	へ
と	1. Одночасність дій 2. Перерахування дій 3. Цитування 4. Результат зміни 5. Метафора 6. Порівняння 7. Кваліфікація 8. Без виключення	1. とともに 2. と 3. と言って 4. に 5. のように 6. と比べて 7. として 8. すべて
より	Вихідний відмінок Порівняння	1. から 2. より

	Спосіб дії Точка переходу Послідовність дій Обмеження	3.で、によって 4.を通して 5.とすぐに 6.よりほかに
から	Походження Спосіб Перехід Причина дії Швидка зміна подій	1.から 2.で、によって 3.を通して 4.によって 5.につれて
にて	Вказує на місце, час Матеріал Причину Стан, кваліфікацію	1.で 2.で 3.によって 4.として
して	Спосіб Дію разом Об'єкт каузативу	1.で、を用いて 2.といっしょに 3.に命じて

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ СПОЛУЧНИХ ЧАСТОК

Класична японська	Функція	Сучасна японська
ば	Причина Час Загальне правило Паралельний контраст	1.ので 2.と、ところ 3.時はいつも 4.すると、一方では
と、とも	1.Зв'язок, побудований на гіпотезі 2. Експресія	1.たとえ…しても 2.例えそうであっても
ど、ども	Протиставлення	けれども
に、を	1. Причинно-наслідковий зв'язок 2. Протиставлення 3. Зв'язок 4. Додавання	1.ので、ために 2.のに、けれど 3.が、と 4.のに加えて
が	1. Протиставлення 2. Послідовність подій	1.が、のに、けれども 2.たところ
して	1. Послідовність дій 2. Одночасність дій 3. Причинно-наслідковий зв'язок 4. Існуючий стан 5. Протиставлення	1.そて、それから 2.で、て 3.ので、ために 4.の状況で 5.のに
で	Заперечний зв'язок	ないで
つつ	1. Повторювані дії 2. Одночасні дії	1.何度も 2.ながら
ながら	1. Одночасні дії 2. Протиставлення 3. Однаковість стану 4. Включення	1.するとともに 2.が、ものの 3.ままで 4.全部

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ ЧАСТОК

Класична японська	Функція	Сучасна японська
し、しも	1. Експресія 2. Обмежена ситуація 3. Емоційне заперечення	1.れが 2.に限って 3.決して…ない
すら	1. Мінімальний приклад	1.さえ、でさえ

	2. Мінімальне бажання	2.せめて、だけでも
だに	1. Мінімальна необхідність 2. Мінімальний приклад	1. せめて、だけでも 2. さえ、でさえ
さえ	1. Додавання 2. Мінімальний приклад	1. そのうえ 2. でさえも
のみ	1. Обмеження 2. Наголошення	1. だけ、ばかり 2. とくに
ばかり	1. Наближення 2. Ступінь 3. Обмеження 4. Мінімальний приклад 5. Повторення	1. あたり、頃、くらい 2. ほど、ぐらい 3. だけ 4. にすぎない 5. 専ら
まで	1. Обмеження 2. Неочікуваний ступінь	1. まで、かぎり 2. ほどに、ぐらいまで
など	1. Перелік однакових прикладів 2. «тощо» 3. Цитування	1. など、なんか 2. など 3. などと

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ЗАКЛЮЧНИХ ЧАСТОК

Класична японська	Функція	Сучасна японська
か、かな	Експресивна	よ、だなあ
な	1. Пошук підтвердження 2. Заборона	1. な、だなあ、だね 2. …な
そ	Заборона	…な、…しないでくれ
かし	1. Наголос 2. Підтвердження своїх слів	1.ね、よ、ことだ 2....なのだな
なむ(なん)	Прохання чи побажання стосовно другої особи	してほしい
ばや	1. Бажання першої особи 2. Бажання стосовно ситуації 3. Намір	1....たいものだ 2....があればいいかな 3....よう
がな(もがな)	Бажання стосовно ситуація, яка неможлива	あつたらな…
てしが、てしがな、 にしが、にしがな	Бажання першої особи	…したいものだ